

Stamm prof. A. Piipi.
14. IX 38 a. H. Kallur.

Diplomitöö
473608

E. V.
TARTU ÜLIKOOLI
ÕIGUSTEADUSKONN
12. sept. 1938.
№ 158
TARTU

Rehaldus
18/IX 38

[Handwritten signature]

kui meie tahame objektiivselt süveneda Rahvasteliidu poliitilisesse funktsionidesse, ehk väljendada täpselt meie tead-
me kohaselt, kui meie tahame objektiivselt valgustada Rahvaste-
liidu tegurust poliitilise organina, siis peame kõrvale heitma
puht teoreetilisi kaalutlusi, mis rajatud alati eetilisemale, po-
litilisemale jne. eelarvamistele. Et saada objektiivselt järjekor-
si, tuleb peaarhiv peama faktide konstateerimisele ja siis asuda
nende uurimisele, et selgusela jõuda, miks üks ehk teine fakt
võis aset leida, - tähendab, tuleb leida põhjused, mis viivad

RAHVASTEELIIT POLITILISE ORGANINA.

Et subjektiivselt ja poliitiliselt kaalutlused ei saa
olla väga suur mõtetega, mille teema seisukohalt, näitab
meie vana ajaloo, et ei ole suudetud kindlaks mää-
rata Rahvasteliidu juriidilist laadi. Prof. A. Piip ütles otsesõn-
selt: „Rahvasteliidu juriidilist laadi ei ole võimalik selgitada“

Johann Tults'i

diplomitöö

A. C.
Tults

Dr. H. Kallur arvab, et „Rahvasteliit“ ei ole rohkem ja rohkem
üldiselt mõistele, kui mitte midagi, siis vähemalt oma kompetent-
si ulatuselt. Faktid, et Rahvasteliit ei ole just
vastupidiselt suunas, kuivõrd sakslaste Rheinbaben'i arvamine,
kes väga loogiliselt jõuab tõendada, et Rahvasteliit ei olevat mi-
nimalgi määral kui mees, tähendab lihtsalt abinõu, et võimaldada rii-
side koostööd rahvasvahelises ulatuses

Meie jätame puht-teoreetilised kaalutlused kõrvale ja püüa-
me kindlaks teha konstateerida vaid konkreetseid fakte ja neid
selgitada objektiivselt. See tähendab seda, et meie töö saab hõlma-
dada ainult faktid, mis tegelikult ajalooliselt aset leidnud.

Rahvasteliit ei ole universaalne rahvasvaheline or-
ganisatsioon, isegi kui see kunagi seda oleks, ei ole ka praegu

TÕRVA

- 1938 -

20. IX 38 lereks vand õigusteaduskonn

RAHVASTELIIT POLITILISE ORGANINA.

=====

I.

Kui meie tahame objektiivselt süveneda Rahvasteliidu poliitilistesse funktsioonidesse, ehk väljendades täpsemalt meie teema kohaselt, kui meie tahame objektiivselt valgustada Rahvasteliidu tegevust poliitilise organina, siis peame kõrvale heitma puht teoreetilisi kaalutlusi, mis rajatud alati eetilistele, poliitilistele jne. eelarvamistele. Et saada objektiivseid järeldusi, tuleb pearõhk panna faktide konstateerimisele ja siis asuda nende uurimisele, et selgusele jõuda, miks üks ehk teine fakt võis aset leida, - tähendab, tuleb leida põhjused, mis viinud ühe ehk teise järelduseni.

Et subjektiivsetel puht teoreetilistel kaalutlustel ei saa olla väga suur tähtsus iseäranis meie teema seisukohalt, näitab kas või see asjaolu, et tänapäevani ei ole suudetud kindlaks määrata Rahvasteliidu juriidilist laadi. Prof.A.Piip ütleb otsekohe¹⁾selt: „Rahvasteliidu juriidiline laad ei ole veel küllalt selge”. Dr.N.Kaasik arvab, et „Rahvasteliit ligineb ikka rohkem ja rohkem üliriigi mõistele, kui mitte vormilt, siis vähemalt oma kompetentsi ulatuselt²⁾. Faktid aga tõendavad, et Rahvasteliit areneb just vastupidises suunas. Huvitav on sakslase Rheinhaben'i arvamine, kes väga loogiliselt püüab tõendada, et Rahvasteliit ei olevat midagi muud kui meetod, tähendab lihtsalt abinõu, et võimaldada riikide koostööd rahvusvahelises ulatuses³⁾.

Meie jätame puht-teoreetilised kaalutlused kõrvale ja püüame käesolevas töös konstateerida vaid konkreetseid fakte ja neid uurida dünaamiliselt. See tähendab seda, et meie töö saab baseeruma ainult faktidel, mis tegelikult ajalooliselt aset leidnud.

Rahvasteliidust pidi saama universaalne rahvusvaheline organisatsioon, ta ei ole aga kunagi seda olnud, ei ole ka praegu

---

1) Prof.A.Piip, Rahvusvahelise õiguse süsteem, lk.65.

2) Dr.N.Kaasik, Rahvasteliit, lk.14 etc.

3) Rheinhaben, Von Versailles zur Freiheit, 1929.

ja senini ei ole olemas ka eeldusi, et ta võiks muutuda universaalseks organisatsiooniks tulevikus. Sellest on ka osalt tingitud, et Rahvasteliidu poliitiline tähtsus on iga aastaga langedud ehk vähenenud ja tema esimene ja tähtsam poliitiline funktsioon - rahu kindlustada - on nurjunud. Et kergemini leida põhjusi, miks Rahvasteliit oma poliitilise tähtsuse on kaotanud, tahame peatuda lühidalt faktide juures, mis aset leidnud enne maailmasõda.

Maailmasõja kohutava võitluse tagajärjel tekkis Rahvasteliit. Kuid ka enne maailmasõda on inimkond raskesti kannatanud sõdade läbi ja ka siis, loomuliku reaktsioonina sõdade vastu, koostati rahvaste organiseerimise projekte suurte sõdade lõppedes. Nii näit. Dante ("De monarchia"), Suarez, Emeric de Crucé, Honné Bonnor ("Arbre de la paix"), Podiebrad, Sully ("Grand Dessein de Henri IV") ~~unistasid~~ Euroopa föderatsioonist.

XVIII sajandil loovad kavasid rahu kindlustamiseks sakslane Kant ("Zum ewigen Frieden"), prantslane Abbé St.Pierre ("Projet pour la paix"), inglase Bentam ja teised. XIX sajandil tahetakse juba luua maailmaföderatsiooni. Selle mõtte silmapaistvamateks kandjateks ja levitajateks osutuvad Maucini, Locimer, Fiore ja palju teisi ⁴).

Kuid meie, nagu mainisime, ei peatu pikemalt puhtteoreetiliste küsimuste (kavade) juures, kuigi oleme veendunud, et mainitud isikute teoreetilised tööd valmistasid, avalikus arvamises, pinda Rahvasteliidule.

Pöörame nüüd tähelepanu sellele, kuidas püüti saavutada tegelikult elus püsivat rahu poliitiliste abinõudega.

Vanal ajal rahvusvaheline läbikäimine baseerus enam-vähem faktilisele olukorrale, mis omakorda oli sõltuvuses üksikute rahvaste juhuslikkude jõudude suhetest. Sarnane seisukord viis alaliste sõdadeni, mis takistasid rahvaste rahulikku arengut. Elu ise, et päästa rahvaid hävimisest, sünnitas rahvaste liitumise vormi, mis seisis selles, et jõulisemad rahvad vallutasid nõrgemaid, luues sel teel suuri maailmariike. Suured monarhiad, nagu Babyloonia, Pärsia, Makedoonia, Rooma, siis 246.a. India

---

4) Prof.A.Piip, op.cit., lk.66, ja Dr.N.Kaasik, op.cit., lk.13.

ja 300.a. Hiina ühinemised, võiks tuua näitena, et vanal ajal vägivalla abil püüti maksma panna tsentralisatsiooni põhimõte, mis oli ka ainsamaks abinõuks korraldada rahvaste rahulikku kooselu. Ja püha Augustinus'el oli õigus, kui ta ütles, et rahvad nautisid täiel määral rahu vaid siis, kui olid ühendatud maailmariigiks Augustuse ülemvõimu all.

Meie täiendame Augustinus'e arvamist kui konstateerime ajaloolist fakti, et Rooma maailmariigil läks esmakordselt tõeliselt korda "maailmariigi kaudu maailmarahu saavutada" ⁵⁾. Peaaegu neli sajandit, alates Aktium'i lahingust kuni rahvasterändamise alguseni valitses rahu. Babyloonlast kuni Herkulese samasteni, Šoti mägedest kuni Põhja-Aafrika kõrbeni saavutasid roomlaste võiduka Pax Romana leegionid ja panid selle ka maksma sajandite vältel. Terve tolleaegne kultuurilm valitseti ühtlaste seaduste kaudu, kusjuures ka üks keel ja ühtlane raha-süsteem aitasid kaasa alalhoida rahu. Rahvad igatsevad rahu tänapäevani, kuid peale Rooma maailmariigi langemist, - 15 sajandit on sellest rahuajast möödunud, - ei ole rahvaste pere suutnud oma igatsust teostada.

Peale Rooma maailmariigi langemist, kattis pimedus Euroopa mandrit. Ajalugu räägib vaid sellest, et sellel ajajärgul võitlesid alaliselt omavahel rändajad Germaanlaste suguharud. Nii kestis sarnane olukord IX sajandini, kuni ajaloo areenile ilmus Karl Suur. Samal ajal kõveneb Rooma paavsti võim. Langenud Rooma maailmariigi imperialistliku meetodiga püütakse nüüd rahu jalule seada. Kuid sellele on takistuseks võitlus ilmaliku ja vaimuliku võimude vahel maailmariigi kõrgema võimu pärast: kirik tahab näha maailmariigi eesotsas Rooma paavsti, aga ilmalik võim - keiser. See võitlus kestis kuni mõlemate võimude langemiseni XIV sajandil. Nii siis ei suudetud luua universaalriiki Rooma maailmariigi eeskujul. Ajalugu oli määranud Euroopale teise arenemisete.

Võitlus keisri ja Rooma paavsti vahel kasutasid ära natsionaalkuningad. Selle võitluse kõige intensiivsemal ajal tekivad ja kõvenevad rahvusriigid. 1302.a. kuulutab esimesena oma iseseisvuse Prantsusmaa, 1307.a. kuulutab Inglismaa oma iseseisvuse

---

5) M.Erzberger, Der Völkerbund, lk.38.

ja 1367.a. vabaneb ta lõplikult Rooma paavsti alluvusest. 1397.a. Taani, Norra ja Rootsi, iseseisvate riikidena, ühinevad liiduks. Mainitud riikide eeskujul vabanevad ka teised riigid, nii keisri kui ka Rooma paavsti eestkostmise alt. Nii siis XV sajandi algul on Euroopas vaid iseseisvaid rahvusriike kindla kuninga keskvoimuga: sellega Euroopa astub uude ajaloolisesse ajajärku. Katse liita riike maailmariigiks Rooma paavsti ülemvoimu all ajaloos enam ei kordu, kuid mõte ise jääb püsima ja teda püüab veel kord realiseerida Prantsusmaa keiser Napoleon I XIX sajandil.

Rahvusriikide tekkimine tõi uued poliitilised probleemid. Tuli leida ja luua uusi abinõusid, et võimaldada rahvaste rahulikku kooselu ja koostööd. Ameerika ülesleidmine muutis intensiivsemaks rahvusvahelise kaubanduslise läbikäimise. Linnad, kus olid koondatud kaubandus-tööstuslikud huvid, muutusid rikkamaks ja sellega ühtlasi iseseisvamaks. Linnade arenemisega kõveneb ka rahvusriikide keskvoim. Keskvoimul tuleb aga siiski arvestada veel feodaal korda, et vabaneda sellest korrast, püüab keskvoim liituda iseseisvate linnadega ja nendega üheskoos algab võitlus feodaalse omavoli vastu, mis lõpeb feodaalkorra hävitamisega. Ka linnad liituvad omavahel; sel teel tekkis ka omal ajal kuulus Hansa liit, mille liikmed olid ka Tallinn, Tartu, Pärnu ja Narva. Need liitumised sündisid lepingute alusel. Linnadevahelistes lepingutes kohustasid endid linnad kõiki tüliküsimusi, mis nende vahel võiksid tekkida, lahendama rahulikul teel. Välispõhjuste surve all püüavad ka riigid läheneda üksteisele ja seda teha ka kokkulepete kaudu. Nii siis areneb ja levib, vastavalt uuele olukorrale, ka uus abinõu rahu säilitada kokkulepete kaudu. Kuid kokkulepe ei kõrvalda veel tüliküsimusi, nad tekivad ikka ja alati; et neid lahendada, moodustatakse vahekohtud. Harilikult valitakse vahekohtunikuks Rooma paavst ehk mõni, tüliküsimusest eemalseisev riigipea. Taube omas töös "Principõ mira i prava v meždunarodnih stolknovenijah srednih vekov" mainib ka juhuseid, kus valiti vahekohtunikkudeks riigi esindajad - kuni 6 isikut igast lepinguvahekorras olevast riigist.

Kui vanal ajal püüti säilitada rahu vägivallaga loodud maailmariikide kaudu, siis keskajal, rahvusriikide tekkimisega, hakkab

rahvaste seas arenema õigustunne ja rahu vähemalt püütakse alal hoida sel teel, et rahvusvahelisi tüliküsimusi katsutakse lahendada rahulikul teel vahekohtute kaudu. Loomulik, et ka siis sõdisid rahvad, kuid vahekohus hakkas pinda võitma ja arenema selles suunas, et praegusel ajal rahvusvahelised vahekohtud ja kohtud oleks juba pidanud garanteerima rahvastele rahu, selle sõna absoluutses mõttes.

Protestantism, mis tekkis esiteks Saksamaal XVI s. ja levis pärastpoole üle Euroopa mandri, jagas rahvad kahte vaenuliku laagrisse. 30 aastat kestis sõda ja alles Vestfaali rahu 1648.a. loob võimaluse riikide rahulikuks koostööks. Vestfaali kongress oli tähtis kahest küljest. Esiteks, olid esmakordselt koos Euroopa mandri juhtivad riigimehed, milline fakt viis huvide solidaarsuse arusaamiseni ja teiseks, said sellele arusaamisele rajatud kolm tähtsat printsipi: kõik riigid on üheõigused (égalité), et tuleb alal hoida maksvat riikide võimu tasakaalu (l'équilibre), ning et tuleb riikide vahel alalist esindust sidemena alal hoida⁶⁾. Prof.A.Piip ütleb tasakaalu põhimõtte kohta järgmist: „Selle põhimõtte nimel sündisid kõik nii sagedased XVII ja XVIII s. sõjad, eriti küll maade „Euroopa kontserdiks“, s.o. omavahel uuesti jagamiseks, mis tendentsist sai tasakaalu süsteem lisanimeks „système copartageant“⁷⁾. Meie peatusime siinkohal lühidalt tasakaalu põhimõtte juures just sellepärast, et see põhimõte tekib esmakordselt rahvaste silmapiirile Vestfaali kongressil, kui uus abinõu vältida sõdasid. Kõik riigid, kuni maailmasõjani, hoidsid kramplikult kinni tasakaalu põhimõttest. Ütleme rohkem, - see põhimõte viis rahvaid maailmasõjani. Kuid meil on tähtis konstateerida fakti, et tasakaalu põhimõttele rajatud politika pidi riigijuhtide silmas olema tüsedam abinõu rahu alalhoidmiseks.

Alati kui realiseeritakse üks uus idee rahvusvahelises ulatuses, siis leiab see idee alguses rahvaste vaimustatud poolehoidu, mis siiski jälle varsti kaob, et võib-olla kunagi tulevikus end jälle maksma panna. Nii see oli Rahvasteliidu ideega ja nii see sündis ka tasakaalu põhimõttega. Niipea kui maailmale

---

6) Prof.A.Piip, op.cit., lk.21.

7) Ibidem.

sai kuulutatud riikide võimu tasakaalu tarvidus, hakkasid ühinema riigid liitusesse. Ühine Hollandi püsis kuni 1795.aastani, siis loodi Saksamaa liit (Eidgenossenschaft) 1789.a. ja 1815. kuni 1848.aastani. Põhja-Ameerika riigid liitusid konfederatsiooniks 1781.aastal, mis kestis kuni 1787.a., pärast muutus see konfederatsioon federatsiooniks, Reini liit loodi 1806.a. ja kestis kuni 1813.a. Enne maailmasõda tekkisid liidud, mis viisid rahvaid maailmasõjani, kuid nendest on jutt allpool. Rahvasteliidu tekkimisega läks kolikambrisse tasakaalu politika, kuid ainult lühikeks ajaks, sest praegusel silmapilgul on tasakaalu politika, oma hirmsamal kujul, suurema au sees kui Rahvasteliit.

Esimene Prantsuse revolutsioon 1789.a. seadis üles rahvaste õiguste erideklaratsiooni, mindi isegi nõnda kaugemale, et tahteti ära keelda sõjad. Kuidas seda teha, seda keegi ei teadnud kuni Napoleoni ilmumiseni. Revolutsiooniline valitsus lubas vaid siis Euroopa rahvastele abi, kui nad oma valitsejate vastu üles astuvad. See lubadus tekitas rahvaste seas psühholoogilise murrangu, arvati Voltaire'iga üheskoos, et „rahu kuningate vahel on samuti võimatu, kui rahu elevantide ja ninasarvikute, huntide ja koerte vahel“. Terves Euroopas tekib võitlus konstitutsioonilise riigikorra pärast.

Alguses koonduvad rahvad Napoleoni kui Prantsuse suure revolutsiooni põhimõtete kehastaja ja teostaja ümber. Napoleon oma memuaarides, mis ta kirjutas St.Helene saarel, kinnitab, et tema siht olevat olnud maailmas maksma panna rahu. Siht oleks saavutatud sellega, et tema oleks ühendanud kõik rahvad üheks suureks pereks - konfederatsiooniks. Ühtlane seadusandlus, ühtlased printsiibid, koguni ühtlased mõtlemisviisid, ühtlased tunded ja huvid - need oleks olnud tegurid, mis sellele suurele perele oleksid kindlustanud julgeoleku ja sellega ühtlasi rahu.

Nii siis näeme, et Napoleon, et säilitada rahu, püüdis elustada ajaloos juba tuntud abinõu: ta tahtis maailmariigi kaudu saavutada maailmarahu. Kuid oli ka teada, et Napoleon püüdis Tilsit'is kokkuleppida Vene tsaari Aleksander I-ga Euroopa jagamise suhtes. Kokkulepe jäi saavutamata ainult selle tõttu, et Napoleon ei tahtnud loobuda Venemaa kasuks Türgi pealinnast Konstantinopolist.

Selle kavaga Napoleon hakkas väljendama tendentsi isiklikuks despootiliseks valitsemiseks. Suurest revolutsiooni ideede kehastajast ja teostajast jäi vaid järele despootiline monarh. Tema saatus sai otsustatud Moskvas. Viimane katse maailmariigi kaudu maailmarahule pääseda nurjus.

Napoleoni võitjatel, eesotsas Venemaa tsaari Aleksander I-ga, oli ka südame peal rahu küsimus. Rahu säilitamiseks loodi nn. "Püha liit". Sellesse liitu kuulusid alguses Vene, Austria ja Preisi riigid, pärastpoole liitusid ka teised riigid, peale Inglismaa. Samal ajal loodi nelikliit Inglise-Preisi-Vene ja Austria vahel, hiljem astus juurde Prantsusmaa. See liit seadis omale sihiks valitsusvastaste mässude mahasurumise, ta võitles Prantsuse revolutsiooni poolt tekitatud liberaalsete ideede teostamise vastu. Ka selle liidu iga ei olnud pikk.

Meil ei ole nii tähtis peatada mainitud liitude eesmärkide ja nende tegevuse juures, kui konstateerida fakti, et riigid üldse suutsid liituda rahu nimel. Olgugi, et liitusid riigid kindla sihiga hävitada Prantsuse revolutsiooni idusid ja vaid selleks, et vankumatult jääks püsima monarhistlik printsip, - siiski algab Viini kongressiga uus ajajärk. Praktiliselt õnnestus katse ühendada Euroopa rahvaid ühte liitu. Kui peame veel meeles, et riikide esitajad tulid kokku, et arutada Euroopa asju, kongressidel Aahen'is 1818.a., Troppau's - 1820.a., Laibah'is - 1821.a. ja Verona's - 1822.a. - siis sellega oli loodud pretsedent, mis lubas oletada, et on võimalik ühendada rahvaid pikemaajaliseks liiduks. Rahvasteliit tõendas, et see oletus ei olnud utoopiline.

Veel üks fakt tuleks mainida, mis seotud "Püha liiduga" ja nimelt tuleks peatuda Monroe doktriini juures. Oli ju ka Monroe doktriin välja kuulutatud sihiga, et ärahoida sõjalisi kokkupõrkeid Vana ja Uue maailma vahel. See oli 2. detsembril 1823.aastal, kui P.-A. Ühendriikide president James Monroe, oma välissekretäri Quincy Adams'i kaudu, kuulutas maailmale, lühidalt väljendades, järgmise doktriini: "Ameerika ameeriklastele" ⁸⁾. See pidi tähendama seda, et Ameerika ei või olla Euroopa koloonia aluseks ja

---

8) Dr. A. Hasenclever, Die Bedeutung der Monroedoktrin für die amerikanische Politik der Gegenwart, lk-d 4 ja teised.

korra hoidmine on Ameerika kontinendil sealasuvate rahvaste eneste asi ⁹⁾. See doktriin oli peaaugaliult sihitud „Püha liidu“ vastu, kelle tegevuse vili ulatas juba Lõuna-Ameerikani. Taheti Prantsuse sõjariistadega ära hoida Hispaania sumaade lah-tilöömist emamaast. Mis puutub nüüd küsimusse, kas Monroe doktriin on suutnud süvendada rahu, siis tuleks sellele küsimusele vastata teise küsimuse valgustamisega.

Monroe doktriin sünnitas umbes 1880.a. Panameerika konti-nentaalse liikumise. Selle liikumise vaimline isa oli riigisekre-tär Blaine, kelle siht oli ühendada Ameerika riike rahulikuks koos-tööks ¹⁰⁾. Et valgustada seda rahulikku koostööd, peatume 5-da Panameerika kongressi tegevuse juures, mis aset leidis aprillil 1923.aastal Santiago de Chile's. See kongress on tähtis selle poo-lest, et seal oli a rutusel ka desarmeerimise küsimus. Ka Rahvaste-liidu 3-as täiskogu koosolek astus ühendusse selle kongressiga, loo-tes et vast leitakse võimalus koos töötada desarmeerimise küsi-mustes. Rahvasteliit tegi ka kongressile ettepaneku ühineda Rah-vasteliidu tehniliste organisatsioonidega. Need ettepanekud lüka-ti tagasi. Nurjus ka desarmeerimise küsimuse lahendamine Ameerika piiirides. Kui siis Lõuna-Ameerika vabariigid tegid ettepaneku laiendada Monroe doktriini terve Ameerika mandri peale, siis sele-tas P.-Ameerika delegatsiooni juht Fletscher, et Monroe doktriin ei olevat mitte kahekülgne kokkulepe, vaid P.-Ameerika ühekülgne ¹¹⁾ politika. See tähendas seda, et Monroe doktriin on maksev ter-ve Ameerika kontinendi kohta vaid majanduslistes küsimustes, mitte poliitilistes. Ehk teisiti väljendades: P.-Ameerikal on Ameerika mandril domineeriv seisukoht majanduslistes küsimustes. Teised Ameerika vabariigid tegid sarnasest arusaamisest Monroe doktri-i-nist oma järeldused. Peale kongressi, mis kestis 6 nädalat ja kõikides poliitilistes küsimustes nurjus, tegi Argentiina president de Alvear ettepaneku senatile assigneerida 155.000.000 kuldpesot relvade moderniseerimiseks.

Vaatamata sellele, et Panameerika liikumine on võtnud reaal-se kuju, ei ole tema tegevus siiski suutnud kindlustada rahu kas

---

9) Prof.A.Piip, op.cit., lk.22.
10) Dr.Hasenclever, op.cit., lk.20.
11) Die Friedens-Warte, 1923, lk.210.

või ainult Ameerika mandril. See liikumine on ka tänapäeval kriisi olukorras.

Siiski leidis kontinentaalne liikumine pinda nii Euroopas kui ka Aasia mandril. Tekkisid Panaasia ja Paneuroopa liikumised. Paneuroopa on jäänud Coudenhove-Kaleegi teoreetiliseks ühistuseks. Ainult Prantsuse ministri Briand'i elupäevil tekkis püüe realiseerida Paneuroopa ideed, kuid tagajärjeta. Meil Eestis populariseeris seda ideed ja liikumist Pusta. Panaasia liikumine on niikaugemale jõudnud, et Jaapan püüab ära neelata Aasia mandri ja sellega oleks siis loodud Panaasia Jaapani näol.

Riikide relvastuse piiramine ehk koguni sõjaväe desarmeerimine teatava miinimumini on ka üks rahukindlustamise abinõu. Esma- kordselt rahvusvahelises ulatuses tekkis üles see küsimus 1889.a. Sel aastal astus kokku esimene parlamentidevaheline konverents, mis avaldas poolametliku deklaratsiooni, milles nõuti vahekohtu¹²⁾ põhimõtte tunnustamist ja osutas desarmeerimise vajadusele. 1896.a. astus Budapestis uuesti kokku oma igaaastase koosolekule parlamentidevaheline konverents. Sellel konverentsil ei olnud esitatud Venemaa, kuna tal puudus parlament. Venemaa puudumine aga andis endast tunda just rahuküsimuste kaalumiste juures, sel- lepärast Ungari rühma juht krahv A. Apponyi tegi konverentsile ettepaneku paluda Venemaad oma esitajate kaudu konverentsi tööst osa võtma. Konverents võttis ettepaneku vastu pea ühel häälel ja Venemaa Viini saadiku kaudu läks kutse Peterburisse. Venemaa noor tsaar lükkas aga kutse tagasi ja paistis, et sellega on mastud, vähemalt kauaks ajaks, rahu kindlustamise küsimused. Kuid siiski oli rahu mõtte Venemaal pinda leidnud, sest juba järgmisel aastal töötab sõjaminister kindral Kuropatkin kava juures, mis pidi saa- vutama kokkulepet Austria ja Venemaa vahel relvade piiramise suh- tes. Kava anti läbivaatamiseks välisministeeriumile, kus teda püü- ti laiendada kõikide riikide peale. Välisministeeriumis ei peetud võimalikuks, et ainult kaks riiki piiravad oma relvastust, kuna kõik teised riigid intensiivselt relvastuvad ja nende seas ka Austria liitlane - Saksamaa. 30.märtsil 1898.a. esitati see kava välisministri Muravjevi kaudu tsaarile, kes jättis selle kinnita-

---

12) Dr.N.Kaasik, op.cit., lk.10.

mata. Kuid rahvusvaheline seisukord halvenes, riigid suurendasid ja moderniseerisid senini nägemata kiirusega oma relvu, ilmselt oli näha sõjahädachu lähenemist. Venemaa välisministeeriumi kaks ametnikku, Aasia osakonna juhataja Basily ja selle sekretär Priklonsky, asusid oma algatusel uue rahvusvahelise konverentsi kava koostamisele. Selle kava järele konverentsi peäülesandeks pidi olema relvade piiramise küsimus ja juba teises järjekorras pidid arutusele tulema sõjaõiguse kodifitseerimise ja fakultatiivse vahekohtu küsimused. Lõpuks esitati see kava ühes memorandumiga tsaarile ja ta leidis kinnitamist kolmandal päeval peale esitamist, kusjuures tsaar siiski oli väljendanud oma kahtlust, kas Venemaa prestiiž ei kannataks selle all, kui konverents peaks nurjuma.

12/24.augustil 1898.aastal paluti kõiki Vene valitsuse juures akkrediteeritud saadikud Muravjovi juurde, kes neile esitas memorandumi, mis oli koostatud mainitud Venemaa välisministeeriumi ametnikkude poolt. On palju vaieldud selle üle, kes oli I Haagi rahukonverentsi mõtte algataja ja realiseerija. Dr.Kaasik arvab, et Martensi algatusel kutsuti kokku I Haagi rahukonverents¹³⁾. Teised on arvamisel, et see olevat Nikolai II teene, kolmandad - et Muravjov'i jne. Tegelikult on desarmeerimise mõtte algataja esimene parlamentidevaheline konverents. Et aga esimene rahukonverents tuli üldse kokku ja vormiliselt tsaar Nikolai II-se initiaatiivil, seda tuleb pidada Venemaa välisministeeriumi kahe ametniku teeneks. Mõlemad - Basily ja ka Priklonsky - esitasid Venemaad Haagis. Mitte ainult tsaar, vaid ka välisminister Muravjov, olid pika aja jooksul rahukonverentsi vastased. Ainult Basily väsimata tegevus konverentsi kasuks ja veenduvalt koostatud memorandumid suutsid lõpuks muuta Muravjovi meeleolu ja sellega ühtlasi saavutada tsaarilt nõusoleku konverentsi kokkukutsumise algatuseks.¹⁴⁾

6/18.mail 1899.aastal, Venemaa tsaari sünnipäeval, avati esimene Haagi rahukonverents. Vene delegatsiooni juhiks oli Venemaa saadik Inglismaal Staal, liikmed prof.F.Martens ja Basily, kuna kindralsekretäri kohustusi täitis Priklonsky. Osa võtsid konverentsist 26 riigi esindajad.

13) Dr.N.Kaasik, op.cit., lk.10.

14) Die Friedens-Warte 1929, M.Priklonsky, Die Vorgeschichte der ersten Haager Friedenskonferenz.

Nagu teame, oli I Haagi rahukonverents kokku kutsutud selleks, et rahvusvahelises ulatuses piirata riikide relvastust. Kuid riigid olid niivõrd oma tasakaalustamise politikaga seotud, et relvade piiramise küsimusest mindi vaikides mööda. Siiski oli see konverents tähtis rahutegur, sest seal loodi Haagi alaline rahvusvaheline vahekohus, mis andis hoogu vahekohtu põhimõtte kiirele arenemisele. I Haagi rahukonverentsil sündis ka Alalise Rahvusvahelise Kohtu loomise mõte, sest mis muud pidi tähendama kavatsus luua vahekohus alatise ja obligatoorse iseloomuga. Komisjon, mis moodustati vahekohtu puutuvate küsimuste arutamiseks, koosnes tolle aja sel alal kompetentsemaid isikuist, mis tagas, et kerkinud probleemid leiavad väärilise ja põhjaliku lahenduse. Venelane Martens, austerlane Lammasch, prantslane Bourgeois ja teised oleks pidanud tagama, et kavatsus oleks teostunud¹⁵⁾. Kahjuks pidi siis ära langema obligatoorsuse põhimõte ja peasjaltikult sakslaste vastuseismisel. Peale konverentsi kirjutas sakslaste delegatsiooni liige Zorn: «Ich war der Überzeugung, dass die ehrliche deutsche Politik und das gute deutsche Schwert die besten internationalen Sicherungen für uns seien»¹⁶⁾. Kuid siiski oli vahekohtule lisandunud uus omadus ja nimelt selle a l a t i s u s .

Alatise rahvusvahelise vahekohtu loomine, võib öelda, oli samm, mis lõpeks pidi viima alatise ja obligatoorse kohtu loomiseni. Ja tegelikult 1907.a. II-el Haagi rahukonverentsil töötati-gi välja sundusliku rahvusvahelise kohtukoja põhikirja kavand (cour de justice arbitrale)¹⁷⁾, mis jäi aga elluviimata. Teisel Haagi rahukonverentsil olid koos 47 riigi esindajad, kuid esimesest konverentsist suuremaid tagajärgi ta ei andnud. Vastuvõetud konventsioonitülide rahuliku lahendamise suhtes ei loonud uusi sõdade takistamise abinõusid. Olid vaid põhjalikumalt väljatöötatud reeglid rahvusvaheliste uurimiskomisjonide tegevuse kohta ja osalt muudetud ja täiendatud tegevusekord alalises vahekohtus.

Et suure tähtsuse omab rahvusvaheline vahekohus riikide julgeoleku ja rahu kindlustamise abinõuna ja et vahekohus oli enne

15) Schicking, Das Werk vom Haag, lk.26.

16) Zorn, Die internationale Schiedsgerichtbarkeit, lk.41.

17) A.Piip, Rahvusvaheline õigus, lk.280.

maailmasõda ainsamaks juriidiliseks abinõuks rahvusvaheliste tülide lahendamise juures, sellepärast tuleks lühidalt peatuda selle instituudi arenemise juures. XIX s. algusest kuni XX s. alguseni, tähendab 100 aasta jooksul, leidsid 200 rahvusvahelist tüliasja arutamist ja lahendamist vahekohtute kaudu. Üldiselt võiks ära märkida järgmist evolutsiooni vahekohtute arengus. Alguses püüti riikidevahelisi tülisid lahendada vahetalituse teel, kuid vahekohtute kaudu. Vahekohus püüdis enam saavutada kokkulepet vahetalituse teel kui langetada otsust. Edaspidi nähakse ette vahekohut mitmesugustes lepingutes ja nad peavad lahendama tüliküsimusi, mis võivad tekkida nende lepingute tõlgitsemiste ehk täitmiste juures. Täheb: vahekohus seotakse vaid ühe lepinguga. Siin on meil juba tegemist vahekohtuga selle sõna otsekohesemas mõttes, sest on olemas kõik 3 elementi, mis moodustavad vahekohtu sisu: sund pöörata vahekohtu poole, kohtunikkude volitus ja sunduslik otsus. Edaspidine areng seisab selles, et riigid kohustuvad endid jälle kõikisuguste lepingute kaudu, kuid juba kõiki tüliasju lahendama vahekohtu kaudu, väljaarvatud riikidesse puutuvaid au, eluliste huvide ja suveräänsuse õiguste küsimused. Näit.sarnaseid lepinguid sõlmiti 1888.a. Prantsusmaa ja Ekuadoori vahel, 1897.a. Peruu ja Hispaania vahel jne. Lõpuks tekivad puhtal kujul vahekohtu lepingud, millega riigid panevad enda suhtes maksma sundusliku vahekohtu, ja neid sõlmitakse juba mitte ainult kahe, vaid ka rohkem riikide vahel. Näit.1902.a. Hispaania sõlmis sarnase lepingu Meksiko'ga, S.Domingo'ga, Kolumbia'ga ja teiste riikidega. Eesti-Soome-Läti ja Poola vabariigi vahel sõlmiti lepitus- ja vahekohtu konventsioon 17.jaanuaril 1925.a. ¹⁸⁾

Nendes lepingutes on ka ettenähtud, et kui sunduslik vahekohus siiski ei suuda tüli lahendada, siis pooled on kohustatud pöörama Haagi alalise tribunaali poole. Nii siis Haagi alaline tribunaal, kui alaline instants, on uus etapp vahekohtu arengus.

Kuid siiski, vahekohus ei suutnud ennast maksma panna sedavõrd, et maa peal oleks saavutatud rahu. Riigivalitsused tahtsid näha vaid tasakaalu politikas rahu kindlustamise abinõu. Oli täiel määral maksev loosung: „Si vis pacem, para bellum“. 1879.aastal tekib Saksa-Austria liit, millega 1881.aastal ühineb Itaalia. 1893.a. luuakse Vene-Prantsuse liit, 1904.a. Prantsuse-Inglise liit ja 1907.aastal

18) Prof.A.Piip, op.cit., lk.370.

Inglise-Vene liit, nendest liitudest tekkis nn.kolmik Entente. Maimitud kaks koalitsiooni viisid rahvad maailmasõjani, mille läbi nad ka ise purunesid. Maailmasõda lõppes mitmete rahulepingutega, nendest tähtsam Versailles rahuleping Saksamaaga. Kõikides rahulepingutes, väljaarvatud leping Türgiga, figureeris Rahvasteliidu põhikiri (Pactum, Covenant, püha töötus). Rahvad, oma esitajate kaudu allakirjutades neid lepinguid, andsid püha töötuse loobuda vägivallast ja lahendada oma tülid Rahvasteliidu kaudu. Saabus uus maailmakord, milles rahvusvaheline vägivald pidi kaduma minevikku - sõdadel pidi lõpp tulema.

Inimkond läheneb tõeale vaid suurte vapustuste tagajärjel. Niisiis oli ka tarvis kohutavat maailmasõda, et sai sündida Rahvasteliit. " Esimest korda rahvaste poliitilises elus on teoks saanud ja poolehoidu leidnud rahvusvahelise ühistuse poliitilise organiseerimise idee ja seda mitte üksnes eraisikute ja eraühingute teooriates, vaid rahvaste valitsuste poolt oma tegevuse praktilise alusena" ¹⁹⁾ .

Peatame nüüd selle uue rahuteguri - Rahvasteliidu - tekkimise juures.

Austria troonipärija tapmist 28.juunil 1914.aastal Sarajevo's ja tapmisele järgnevat 23.juulil samal aastal Austria ultimatumit Serbia'le - tuleb pidada maailmasõja otsekoheseks põhjustajaks. 28.juulil s.a. kuulutas Austria Serbiale sõja ja otsekohe algab ka sõjategevus. Riigid üksteise järele liitusid, ühed Austria'ga, teised - kolmik entente'ga. Lõpuks olid suurem osa riikidest sõjalal. Ja peab ütlema, et Vestfaali rahust kuni maailmasõjani kestnud tasakaalu politika oli tõesti nõnda jõudusid tasakaalustanud, et tekib küsimus, kas üldse oleks maailmasõjas olnud võitjaid ja kaotajaid, kui P.-A.Ühendriigid ei oleks oma relvadega maailmasõjale lõpu teinud.

Põhja-Ameerika jääb maailmasõja alguses passiivseks pealtvaatajaks, jäädes truuks oma Monroe doktriinile. 18.detsembril 1914.a. saab maailmale esmakordselt kuuldavaks Wilsoni hääl. Oma kõnes ta püüab anda direktiive maailma ümberkorraldamiseks, arvates, et eeskujuks tuleks võtta Põhja-Ameerika riigikorraldust. Siiski Wil-

---

19) Dr.N.Kaasik, op.cit., lk.12.

son'il enesel ei olnud veel selge, kuidas saaks Ameerika eeskujul ühendada tegelikult tervet maailma. 1915. ja ka 1916. aastadel Ameerika majanduslik ja poliitiline konjunktuur ei põhjustanud veel Ameerika sõjariistus väljaastumist ja Wilson võis rahulikult ja erapooletult jätkata oma rahuühpeteeside ehitamist. 16. mail 1916. a. Wilson kõneleb jälle ja juba tarvidusest luua rahvusvahelist kohut²⁰⁾, soovitab riikidele ühineda üheks organisatsiooniks. Kuidas pean sündima riikide organiseerimine, seda Wilson ikka veel ei teadnud, seda ei teadnud keegi terves maailmas. Kuid Wilson'i idee rahvaste organiseerimisest rahu nimel leidis vastukaja nii Ameerikas kui ka Euroopa mandril. Inglise välisminister Grey ühel koosolekul 23. oktoobril 1916. a., tervitades Wilson'i ideed, lisas omaltpoolt juurde järgmist: „Sarnase katsega oleme rõõmuga nõus. Kui rahvad on nõus peale sõja ühinema rahu säilitamiseks, siis tuleb meil hoolt kanda, et mitte võtta enestele kohustusi, mida ei suudeta kanda ja mis oleksid põhjusteks uutele kriisidele. Riikide liidu ülesandeks peab olema jälgimine, et lepinguid täidetakse ja konfliktide tekkimisel teede leidmine nende likvideerimiseks”²¹⁾. Selle kõne peale reageeris samal aastal novembris riigikantsler Bethmann-Hollweg kõnega, kes muuseas ütles, et probleemi teoreetilist külge tema ei tahtvat puudutada. Praktiliselt on aga Saksamaa sunnitud selle küsimuse kohta seisukohta võtma. Saksamaa saab ausalt igat katset toetama ja ka kaasa töötama, et Wilson'i ideed saaks leida teostamist. Kuid selle juures tuleks meeles pidada, et õiguslik kord peab valitsema mitte ainult mandril, vaid ka merel. Sellest ei olevat aga Grey midagi öelnud²²⁾. Nii oli siis ka Saksamaa nõus kaaluma rahvaste organiseerimise küsimust. Rahvasteliidu idee hakkas ikka rohkem pinda võitma, kuid 1917. a. lootsid veel mõlemad sõdivad pooled oma relvade võidule ja sellepärast taheti seda küsimust lahendada peale sõja lõppu. Täheandab, relvadega pidid saama lahendatud territoriaalsed, majanduslikud jne. küsimused ja ainult siis pidi loodama mingisugune rahvusvaheline organisatsioon sõdade ärahoidmiseks tulevikus.

---

20) Pariisi rahukonverentsil Wilson ei tahtnud midagi kuulda rahvusvahelisest kohtukojust. Kui see instituut lõppeks siiski on leitud tunnustuse ja nüüd saanud reaalse kuju, siis ei ole see Wilsoni teene, kes oli lõpuni rahvusvahelise kohtu eitaja, pooldades rahvusvaheliste tülide lahendusviisidena esijoones puhtpoliitilisi vahendeid. Vaata Woodrow Wilson, Memoiren u. Dokumente, I, lk-d 183, 184.

21) M. Erzberger, op.cit., lk.8.

22) Ibidem, lk.3.

Wilson oli teisel arvamisel ja oma kõnes senatile 22.jaanuaril 1917.a. rõhutab ta tarvidust maailmasõda lõpetada ilma võitjateta. Tema arvates on võimalik luua püsiv rahu vaid siis, kui riigid üheõigusluse alusel saavutaksid kokkulepet, kuid see on võimalik jälle siis, kui ei ole võitjaid ega kaotajaid. Kõne lõpul võtab Wilson oma arvamisid kokku 5-es punktis, millede ta nõuab: 1.- Rahvaste enesemääramise õigust. 2.- Loobumist tasakaalu politikast.- 3.- Riigikord igas riigis peab olema kooskõlas rahva tahtega. 4.-Merede vabadust ja 5.- relvastuse piiramist. Need põhimõtted olid vastuvõtmatud mõlematele sõdivatele pooltele. Inglismaale oli vastumeelt p.4-as, kus jutt merede vabadusest²³⁾. Prantsusmaa ei tahtnud kuulda rahust ilma võitjateta ja Saksamaa arvas leidvat selles kõnes kavatsusi muuta tema riigikorda. Ükski riik ei reageerinud selle kõne peale, välja arvatud Saksamaa, kes alustas hävitava veealuse sõja 1.veebruaril 1917.a. Sellega maailmasõda võtab aga pöörde Saksamaa kahjuks.

Veealune sõda riivas rängalt Põhja-Ameerika majanduslikke huvisid ja juba kahe kuu pärast aprillil 1917.a. kuulutab Ameerika Saksamaale ja selle liitlastele sõja. Sakslaste veealuste partide hävitustöö puudutas ka valusasti inglaste majanduslisi huvisid ja sellepärast ei saa imeks panna, kui Inglismaa peaminister Asquith 26.septembril 1917.a. ühes poliitilises kõnes rõhutab, et rahvusvahelise organisatsiooni mõte ei ole küll poliitiline abstraktsioon, vaid konkreetne idee, kuid ta võib saada elujõuliseks ainult liitlaste võidu kaudu. Lloyd-George arvas kogunisti, et mõisted, nagu rahvusvaheline organisatsioon, vahekohus jne. jäävad ainult illusateks sõnadeks, mis midagi ei ütle ja midagi ei suuda anda seni, kui Saksa väed ja tema liitlased ei ole lõplikult löödud. Õeldust veel ei järgne, et rahvaste organiseerimise mõte ei oleks leidnud pinda Inglismaal ehk õigemini, et see idee oleks kaotanud poolehoidu peale veealuse sõja algamist. Ümberpöörduvalt: Inglismaa oli esimene riik, kus hakati organiseerima ühiskondlike jõudusid mainitud idee kasuks ja elluviimiseks. Tekkisid kaks võimsat seltsi "League of Nations Society" ja "League of Free Nations Association". Motiivid, miks just Inglismaal eraseltsid nii

---

23) M.Erzberger, op.cit., lk.11.

jõudsasti arenesid, olid mitmesugused, - osalt moraalse iseloomuga ja osalt olid siin mõõduandvad majanduslikud kalkulatsioonid. Kuid lõpuks Suur-Briti enese olemasolu, mis ju enesest kujutab riikide koondist, tegi rahvaste organisatsiooni idee populaarseks Inglismaal.

8.jaanuaril 1918.a. Wilson teatab ja selgitab kongressile P.Ameerika sõjasihte. 14 punktis on kokku võetud kõik need abinõud, mis Wilson'i arvates peaksid garanteerima kõikidele rahvastele, suurtele kui väikestele, julgeoleku ja rahu. Punkt esimeses Wilson nõuab avalikku diplomaatiat, lepingute avalikkust, - üldse kõik rahvusvahelised toimingud peavad sündima maailmakuuldes ja nähes. Edasi nõutakse merede vabadust, üheõiguslust rahvusvahelises kauplemises, desarmeerimist, õiglast lahendust asumaade küsimustes jne. Meile oleks kõige tähtsam p.14-es, milles nõutakse rahvaste ühendamist teatavate lepingute alusel sihiga, et rahvad, nii väikesed kui ka suured, saaksid ühiselt kaitsta oma iseseisvust ja puutumatus²⁴⁾. Kui Wilson 11.veebruari samal aastal veel kord avaldab kongressile sõjasihte neljas punktis, millised vaid selgitavad ja täiendavad kõiki 8.jaanuaril öeldut, - siis avaldas Saksamaa riigikantsler Hertling oma nõusoleku võtta need 4 punkti rahuläbirääkimiste aluseks. Kuid sõda kestab edasi hilja sügiseni.

Samal ajal kui Wilson kuulutas punktide viisi oma rahukavasid, oli Inglismaa välisminister Balfouri ülesandel koostatud 18 artiklist koosnev Rahvasteliidu kava. Kava esitati 29.märtsil 1918.a. ühes seletuskirjaga Briti valitsusele ja kannab Phillimore'i kava nime, kava koostanud komisjoni eesistuja nime järele. Sama aasta mai kuul esitati see kava Wilson'ile, kes võttis selle oma edaspidise tegevuse aluseks²⁵⁾. Selles kavas on laiaulatuslikuma käsitlemise leidnud rahvusvaheliste tülide poliitiline lahendusviis, tervelt 14 artiklit püüavad luua rahu poliitilisel teel. Pidi loodama rahvusvaheline organisatsioon riikide esindajate konverentsi näol, kelle peälesandeks oleks olnud vahetalitus rahvusvaheliste konfliktide puhul. Phillimore'i kava evib tähtsust selles mõttes, et see oli esimene Rahvasteliidu kava, millest kinni haarati.

24) W.Wilson, op.cit., III, lk.41.

25) W.Wilson, op.cit., I, lk.178, III lk.61.

Oli loodud alus, millele võis hakata ehitama. Ja Wilson hakkaski ehitama oma rahu hoonet sellele alusele. Phillimore'i kava sai selleks vundamendiks, millele rajati edasised vaidlused ja millest lõpuks kompromiss- ja täiendusparanduste kaudu loodi Rahvasteliidu pakt sel lõplikul kujul, millisena ta paigutati Versailles rahulepingusse. Kuid Phillimore'i kaval on ka suur põhimõtteline tähtsus. Selle kavaga loodi arusaamine, et vaid poliitilised vahendid võivad kujuneda teguriks, mis oleks suutelised ära hoidma sõdasid ja kindlustama rahu. Juriidilised tülide lahendusviisid, kui vahendid, mis riikidele olid liiga siduvad, jäid tahaplaanile. Ainult artikkel 3-dasse on ülevõetud Haagi 1907.a. rahukonverentsi I konventsiooni 38-s artikkel rahvusvaheliste tülide rahulikuks lahendamiseks. Põhjendati seda arusaamist sellega, et "rahvusvaheline mõtlemine" ei olevat veel küps organisatsiooni loomiseks, millel oleks suurem võim, kui üksikutel riikidel ²⁶⁾. Samal seisukohal oli ka Wilson ning Rahvasteliidu põhikirja kaudu pääsis maksvusele põhimõte, et vaid poliitilised abinõud on võimelised saavutama rahu. Nii siis sai Phillimore'i kava üheks Rahvasteliidu alussambaks.

Kuni juuni kuuni uurib Wilson Phillimore'i kava ja siis lõpuks on tal selge, kuidas organiseerida rahvaid. Kuid Phillimore'i kava paistab tal siiski veidi puudulikuna ja ta palub oma sõpra ja kaastöölist House'i koostada parandatud "Covenants'i" kava.

Olles tuttav Phillimore'i kavaga, peab Wilson Rahvasteliidust kõne 4.juulil 1918.a. Ta ütleb muu seas järgmist: On tarvis luua rahuorganisatsioon, mis võiks anda kindlustuse, et vabadest rahvastest koondatud jõud saaks paraliseerida iga katse õigustlikku korda muuta ja sel teel kindlustaks rahu ja õigust täielise rahvastest arusaamisele baseeruva organisatsiooni kaudu. Selle organisatsiooni otsus peab olema kohustuslik kõikidele rahvastele ja tal peab olema õigus lõplikult lahendada konflikte, milliseid ei suuda lahendada rahvad ise ²⁷⁾. "Lõplikult lahendada konflikte" ja, sarnane kompetents oleks kindlasti juurtega hävitanud

26) W.Wilson, op.cit. III, lk.62.

27) Ibidem, lk.43.

sõdasid. Kuid kellele peaks kuuluma see kompetents, kas kohtu- või poliitilisele võimule? Lausing'i, Ameerika välissekretäri, sõnade järele, Wilson ei sallinud juriste²⁸⁾ ega ka rahvusvaheliste tülide juriidilisi lahendusviise²⁹⁾. Tähendab - kohus üldse ei võinud arvesse tulla. Kui nii, siis pidi poliitiline võim lahendama konflikte lõplikult. Aga kui mõni riik ei täida selle poliitilise võimu otsust, mis siis? Wilson otsustas, et siis võetakse tarvitusele sanktsioonid. Nii sündis sanktsioonide idee, mis võttis reaalse kuju ja osutus hiljemini saatuslikuks Rahvasteliidule.

16. juuliks valmib House'i kava ja ta esitatakse kohe Wilson'ile. Kavas on 32 artiklit ja, nagu teame, ta pidi olema Phillimore'i kava uueks parandatud väljaandeks, kuid siiski torkab silma teatav lahkuminek põhimõttelistes küsimustes. Phillimore'i kavas domineerib rahvusvaheliste tülide poliitiline lahendusviis, kuna House tõstab esikohale tülide juriidilisi lahendusviise. Ta ütleb ise: „Ennem olin mina alatise rahvusvahelise kohtu vastane, kuid süvenedes kavasse, tundus minule see instituut tarvilikuna. Ajajooksul võib ta muutuda tähtsamaks Rahvasteliidu organiks”³⁰⁾.

Kätte saades House'i kava, hakkas Wilson seda kohe analüüsima, kusjuures ta temale vastuvõetamatud artiklid jättis märkimata, nende seas ka artikkel 10-es, mis käsitab rahvusvahelist kohtu. Wilson'ile oli ka see kava osaliselt vastuvõetatu ja ta asub oma esimehe kava teostamisele. Tema eitab ju rahvusvahelist kohtu üldse ja sellepärast see instituut ei pääse tema kavasse. Ka vahekohtu tegevus surutakse poliitiliste lahendusviiside poolt tagaplaanile. Näiteks, vahekohtu otsus pole lõplik, pooled võivad apelleerida liidu esindajate konverentsile, kes võib vahekohtu otsuse tühistada. Tähendab, poliitiline organ võib juriidilisel teel saadud otsuse tühistada. See moodus leidub ka House'i kavas ja samas vormuleeringus, kuid House'i kavas on siiski olemas kohtu instituut kohtukoja näol, mille otsused on lõplikud. Pea- rõhk Wilsoni kavas pannakse rahvusvaheliste tülide poliitilistele

28) Lausing, Die Versailler Friedens-Verhandlungen, lk.80.

29) Ibidem, lk.97.

30) W.Wilson, op.cit., lk.73.

lahendusviisidele ja et neid lahendusviise mõjuvamaks muutuda, loob ta artikleid 7-e ja 10-e, millistes ettenähtud tüsedad sanktsioonid ³¹⁾. Nii siis House'i ideed oma suuremas osas ei sobinud Wilsoni vaadetega, kuid Phillimore'i tülide poliitiline lahendusviis on võitnud kindla koha Wilsoni südames.

1.augustil 1918.a. teatas Cecil avalikult alamkojale, et Inglise ja Prantsuse valitsused on loonud komisjonid Rahvasteliidu kavade väljatöötamiseks. Inglismaa kava meie tunneme. Prantsusmaa kava aga ei olnud veel avaldatud, kuid Prantsuse komisjoni esimees Bourgeois ütles augusti kuul muuseas järgmist: Rahvasteliit peab baseeruma universaalsel alusel, kuid alguses võivad olla tema liikmed ainult liitlased, kes võitlevad õiguse ja õigluse eest. Kui nüüd võrrelda Wilsoni mõtteid, milliseid ta väljendas oma kõnes 27.septembr.1918.aastal, et maailmasõda vapustustes sündis inimese tahe, mis nõuab, et ei saaks teostatud ühegi üksiku riigi huvi - siis saame aru, kui sügav oli kuristik Wilsoni ja tema liitlaste vahel.

Peale Wilsoni kõne 27.septembril, Saksamaa ja Austria pööravad Wilson'i poole, et ta astuks samme vahelepeetamiseks. Wilsoni läbirääkimised keskriikidega ja ka oma liitlastega kestsid terve kuu ja alles 5-dal novembril 1918.a. Lausning teatatakse keskriikidele, et liitlased on nõus algama rahuläbirääkimisi, võttes aluseks neid põhimõtteid, mis Wilson väljendas oma kõnedes 8.jaanuaril, 11.veebruari, 4.juulil ja 27.septembril 1918.a.

11.novembril 1918.a. kell 5 kirjutatakse alla vahelepeetamise lepingule, mis astub jõusse samal päeval. 3 nädalat ja 3 päeva peale vahelepeetamise sõlmimist sõidab Wilson Euroopasse, olles esimene P.-Ameerika president, kes lahkub oma riigi piiridest. 13.detsembril ta saabus Bresti ja 14-mal, koos prantsusepresidendiga, jõudis Wilson Pariisi, vastuvõetud prantslaste poolt suurima vaimustusega: "Elagu õiglane Wilson, elagu president, elagu Ameerika!" Ka nad lootsid Wilson'ilt rohkem, kui ta suutis anda.

Kuni 18-da jaanuarini 1919.a. kestsid kõiksuguste komisjonide eeltööd ja samal päeval Clemenceau eesistumisel avatakse Pariisis esimene rahukonverentsi istang. Vahepeal töötas Wilson

---

31) W.Wilson, op.cit., I lk.183, III- lk.79.

Rahvasteliidu kavade kallal. Jõudes Euroopasse esitati talle kohe kaks uut kava, Smuts'i ja Cecil'i omad. Mõlemad kavad olid mõjustatud Phillimore'i, vähemal määral ka House'i kavade poolt, kuid evisid ka iseseisvaid ideid. Kui kõik eelmised kavad olid vaid visandlikud ja ebakindlad katsed fikseerida paberile ideid, mis olid alles kujunemisel, siis Smuts'i ettepanekud sisaldavad enam-vähem kindlaid läbimõelduid põhimõtteid, kuidas ja milliste rahvusvaheliste organite kaudu tuleks maksta panna uus maailmakord. Kava 10-as artiklis näeb Smuts ette Rahvasteliidu organitena: Üldise konverentsi, nõukogu, vahekohtu ja kohtu tribunaa-³²⁾li. Konverentsi ja nõukogu kompetents piiritletakse kavas üksikasjalikumalt, peasjalikult nende õladele langeb rahu säilitamine. Nõukogu, Rahvasteliidu organina, on esmakordselt ettenähtud Smutsi kavas. Ka Cecil'i kavas on ette nähtud nõukogu, kuid ta läheb Smuts'i kavaga lahku sellepolest, et Cecil'i kava järele kuuluvad nõukogu koosseisu vaid suur-riikide esindajad, Smuts'i kava järgi aga ka väikeriikide esindajad, kuigi minoriteedis. Viimane moodus oli Wilson'ile vastuvõetavam. Smuts oli ka see mees, kes Rahvasteliidu organitest tõstis esikohale nõukogu. Selle organile kuulus kõrgeim rahvusvaheline võim kõikides rahvusvahelistes küsimustes (vaata Smuts'i kava, punktid 10 kuni 14). Smuts'i kava loob ka uue rahvusvahelise eeskostmise iŕsttuudi, nn.mandaadisüsteemi. Siis puudutab ta punktides 15,16,17, laiemas ulatuses kui teistes kavades, desarmeerimise küsimust. Üldiselt pääseb Smuts'i kavas reljeefsemalt maksvusele Wilson'i igatsus ja soov tõsta rahvaste vaenulikkude vahekordate lahendamiseks esiplaanile poliitilised vahendid. On a rusaadav Wilson'i vaimustatud suhtumine Smuts'i isikusse, kui ka tema kavasse.

Wilson, olles tutvunud Smuts'i kavaga, asus oma esimese kava parandamisele. Tekkis Wilsoni teine kava, mis koosnes, samuti kui esimene, 13 artiklist + 6 lisaartiklist. Smuts'i kavast võttis ta tervena üle Rahvasteliidu tehnilise organisatsiooni. Nagu mainisime, leidis ka mandaadi süsteem Wilson'i poolehoidu ja ta pääseb Wilsoni kavasse. Smuts'i kavast võetakse ka üle desarmeerimise küsimuse lahendusviis. Üldiselt leidub Wilsoni

---

32) W.Wilson, op.cit., III, lk.84.

teises kavas hulk mõtteid, mis laenatud Smuts'ilt .

Kuid Wilsonil tuli veel kolmas kord oma kava parandada kindral Bliss'i ja David Hunter Miller'i mõjutustel, peasjalikult redaktsioonilisest küljest. Ka see 3-as kava koosnes 13 artiklist, kuid juba 10-liseartiklist. Ta jäi avaldamata ja vähesed tundsid seda kava Pariisi rahukongressil. Põhjused olid järgmised. Wilson oli kindel, et tema viimane kava võetakse Rahvasteliidu komisjonis, mille juhataja ta oli, vaidluste aluseks. Kuid inglaste kava, mis valmises lõpulikul kujul koos Wilsoni kavaga, erines Wilsoni kavast sarnasel määral, et tekkis tarvidus kooskõlastada neid kahte kava. Lahkumineku keerlesid kolme küsimuse ümber: kas Suur-Briti asumaadele anda esindust Rahvasteliidus lahus emamaast, siis Rahvusvahelise kohtu küsimuses ja lõpuks ei suudetud kooskõlastada lahkarvamisi vähemusrahvaste õiguste küsimuses. Lõpuks leppisid inglased ja ameeriklased kokku, et mõlemad kavad antakse kooskõlastamiseks kahele isikule, ameeriklasele Hunters-Miller'ile ja inglasele G.J.B.Hurst'ile. Tulemuseks oli kava, mida tuntakse Hurst-Milleri kompromisskavana, mis neelaski ära Wilsoni 3-da kava. 25.jaan.Rahukonverentsi teisel plenaaristungil tõstetakse üles küsimus Rahvasteliidu loomisest. Peale vaielduste võetakse vastu järgmine resolutsioon:

- 1.- On tarvilik Rahvasteliidu loomine, et alal hoida uut maailmakorda, mis loodud liitlaste poolt. Rahvasteliit peab kindlustama tingimuste täitmist, mis riigid oma peale võtnud ja et vältima tulevikus sõda.-
- 2.- Rahvasteliidu pakt peab olema rahulepingu lahutamata osa. Liitu võivad astuda kõik tsiviliseeritud rahvad niivõrd, kui võrd nende sihid võivad olla lühidale kasulikud ja usaldust väärivad.
- 3.- Liidul peavad olema alalised organid ja sekretariaat. Liidu liikmed peavad kokku tulema perioodilisteks kon-
34)
verentsideks .

Mainitud resolutsioon tekkis suurte vaielduste tagajärjel. Prantsusmaa, tema liitlased ja Jaapan püüdsid saavutada territoriaalsete, majanduslike ja teiste sõjaga seotud küsimuste la-

33) W.Wilson, op.cit.,I, lk.185 ja III, lk.89.

34) W.Wilson, op.cit., lk.252.

hendamist. See pidi sündima vastavalt nendele salalepingutele, mis olid sõlmitud liitlastel omavahel kui ka sõprusriikidega enne sõda ja ka sõja kestel. Peale nende küsimuste lahendamist taheti asuda Rahvasteliidu loomisele. Wilson nägi Rahvasteliidus rahu võtit ja ta püüdis väsimatult mahutada Rahvasteliidu kava rahulepingusse, selle lahutamata osana. See õnnestus tal 25. jaanuaril 1919. a. ja sellepärast on see päev Wilson'i suurem võidupäev ³⁵⁾.

3. veebruaril valmis Hurst-Milleri kompromisskava, millele rajati edaspidised vaieldused. 13. veebruaril esitas Wilson isiklikult selle kava rahukonverentsile, kus ta heaks kiideti ja vastu võeti. 15. veebruaril sõitis Wilson Ameerikasse, kust ta Pariisi tagasi jõudis 14. märtsil. Nüüd tuli veel kord võtta Rahvasteliidu kava revideerimisele. Wilsoni kaaskodanikud ei olnud kõikide Rahvasteliidu kava artiklitega rahul. Nii siis tekkis kavas uus 21-ne artikkel, milles püütakse päästa Monroe doktriini. Siis lisati artikkel 1-le juurde punkt 3-as ja lõpuks luuakse punkt 8-as artikkel 15-da juurde.

Lõplikult võeti Rahvasteliidu kava vastu Pariisi rahukonverentsi poolt 28. aprillil 1919. aastal. Jõusse ta astus rahulepingu § 440 pp. 6 ja 7 põhjal 10. jaanuaril 1920. aastal. Nii muutus Rahvasteliidu kava Rahvasteliidu Paktiks. Oli loodud uus, ajaloos tundmata abinõu luua ja säilitada rahu.

Resumeerides kõiki öeldut võime vaid konstateerida, et tuhandete aastate vältel on püütud saavutada rahu. Kõik katsed on nurjunud, ühes arvatud ka Rahvasteliidu katse. Millest on tingitud, et ka Rahvasteliit rahvusvahelise poliitilise tegurina ei ole suutnud saavutada rahu, sellest järgmises peatükis.

---

35) W. Wilson, op.cit., I- lk. 192 ja teised.

II.

Rahvasteliidu põhikirja sissejuhatuses loeme järgmist:

" Kõrged lepinguosalised, silmas pidades, et koostöö edendamiseks rahvaste vahel ja neile rahu ning julgeoleku kindlustamiseks on tarvis

vastu võtta kohustusi sõda mitte alata, alal hoida avalikkusele, õiglusele ja aule rajatud rahvusvahelisi vahekordi,

pidada täpselt kinni rahvusvahelise õiguse ettekirjutustest, mis nüüdsest peale on võetud valitsuse tegevuse tunnustatud määrajaks,

maksma panna õiglust ja piinlikult respektierida organisseritud rahvaste vastastikustes suhetes kõiki lepingute kohustusi, võtavad vastu käesoleva põhikirja, millega asutatakse Rahvasteliit" 36).

Mainitud sissejuhatusele järgnevad 26 artiklit. Esimesed 7 artiklit on pühendatud Rahvasteliidu organisatsiooniküsimustele. 1-ne artikkel selgitab, kes on ja kes võivad saada Rahvasteliidu liikmeteks; samasiartiklis on ette nähtud liikmete liidust väljaastumise kord. Artikkel 2-es määratakse, et liidu tegevus sünnib täiskogu, nõukogu ja alatise sekretariaadi kaudu. Artikkel 3-as räägib täiskogu koosseisust ja tema kompetentsist, kuna 4-as määrab nõukogu koosseisu ja kompetentsi. Täiskogu ja nõukogu asjaajamise kord on kindlaks määratud 5-da artikli kaudu. 6-as artiklis leiame sekretariaadi korralduse, kuna 7-as määrab Rahvasteliidu asupaigaks Genfi linna, kuid nõukogul on õigus asupaika teisi kohta üle viia. Sama artikli kaudu kindlustatakse liidu liikmete esindajatele diplomaatlikke eesõigusi ja immunitete, kuna liidu hooned ja maaalad on puutumatud. Järelejäänud 19 artiklit selgitavad peasjalikult, kuidas "alalhoida avalikkusele, õiglusele ja aule rajatud rahvusvahelisi vahekordi".

Kui riikide esindajad andsid püha töötuse alal hoida aule ja õiglusele rajatud rahvusvahelisi vahekordi, siis on loomulik,

---

36) Prof.A.Piip, op.cit., lk.280.

et jõud relvade näol pidid tegelikult oma otstarbe kaotama. Rahvasteliidu põhikirja artikkel 8-as p.l-es ongi ettenähtud, kuidas põhimõttelikult seda vägivalda atribuuti kaotada: "Liidu liikmed tunnustavad, et rahu alalhoidmine nõuab riiklike relvastuste vähendamist kuni alamäärani, mis sobib riikliku julgeoleku ja ühiste väljaastumistega rahvusvaheliste kohustuste täitmiseks" ³⁷⁾. Kuid selles artiklis on veel 5 punkti ja need määravad ära väevähenduse teostamisviisi ja kontrollimise põhijooned. Järgmine 9-as artikkel teeb liidule ülesandeks, et "asutatakse alaline komisjon, mille ülesandeks on avaldada nõukogule oma arvamist l.ja 8.art.sisalduvate määruste täitmise kohta ja üldiselt maa-, mere- ja õhusõja küsimuste üle" ³⁸⁾.

Meie teame, et Rahvasteliit sündis 1920.aastal, tähendab, et saab varsti 18-ne aastaseks. Kui heatahtlikult ka keegi ei suhtuks Rahvasteliidusse, peab siiski, tõele silmi vaadates, konstateerima, et nende 18-ne aasta jooksul on Rahvasteliit saavutanud vastupidiseid tagajärgi, kui see oli ettenähtud tema põhikirjas. Katsume seda tõendada arvudega.

Ameeriklase Dr.John Mez'i andmetel ³⁹⁾ oli juba 1922.a. relvastatud sõjaväge rohkem kui 1913.a. Sakslaste, austerlaste ja bulgaarlaste sõjavägi koosnes 1913.a. kokku 894.135 relvastatud isikust; siia hulka ei ole arvatud mereväge. 1922.aastal, Versailles rahulepingu põhjal, oli see arv vähendatud 198.000-ni. Üldiselt oli 1913.a. Euroopa mandril 3.747.179 relvastatud sõdurit, kuna 1922.aastal ulatas see arv 4.354.965 meheni. Prantsusmaa sõjavägi koosnes 1922.a. 736.261 sõdurist, sellega temal oli kõige suurem sõjajõud Euroopa mandril. Prantslastel oli sama suur sõjavägi, kui 13-el Euroopa riigil kokku. Hiiglamassid seisid 1922.a. relvade all ka väiksemates riikides. Poolal oli 275.000, Tšehhoslovakkial - 160.000, Soomal - 125.000 sõdurit jne. Kuid nende arvudega ei piirdu veel Euroopa sõjaline jõud. Tulevas sõjas ei ole ju nii mõõduandev sõdurite hulk, kui õhurelvad. Ameerika oli juba 1923.a. leiutanud 10-tonnilise pommi, see on 10 korda suurem, kui kõige suurem pomm maailmasõjas. See pomm

37) Prof.A.Piip, op.cit., lk.281.

38) Ibidem.

39) Friedenswarte 1923, J.Mez, "Wie für den nächsten Krieg gerüstet wird", lk.194.

täidetakse nn. "Levisit"gaasiga, millest ei päästa ükski gaasikaitse. Prantsusmaal oli 1922.a. 140 lennukide eskadrilli, mis koosnevad 1160 lennukist, siia tuleb veel juurde arvata reservis olevat 2800 sõja- ja 1100 eralennukid. Itaalia kulutas 1923.a. oma õhurelvastuse suurendamiseks 280.000.000 liiri, et ehitada 75 eskadrilli. Tšehhoslovakkia ehitas samal ajal, prantslaste juhatusel, abil ja nõusolekul 71 lennukite eskadrilli. Jaapan kulutas 1922.a. 20.000.000 dollari oma õhujõudude suurendamiseks jne. Kas ei ole siin tegemist saatuse pilkamisega, kui samal ajal mainitud riikide esindajad püüdsid, terve maailma nähes ja kuuldes, saavutada sõjavägede desarmeerimist. Desarmeerimise küsimusega tegeles Rahvasteliit, Panameerika kongress, Keskameerika konverents, Wašingtoni konverents 1921-1922 aastatel ja hulk, kõikides maades, kõiksuguste nimede all loodud seltse.

Mainitud dr. Mez kirjutas juuli kuul 1924.aastal muuseas järgmist. 6.veebruaril 1922.a. P.-Ameerika-Ühendriigid, Suurbritannia, Prantsusmaa ja Jaapan kirjutasid alla esimesele ajaloos tuntud väevähenduse lepingule. Kuid Ameerika-Ühendriigid kulutavat siiski hiigla summasid mereväejõudude ülalpidamiseks. Kuni 1923.aastani, 6 aasta jooksul, on Ameerika-Ühendriigid kulutanud oma merejõudude peale 5.000.000.000 dollarit. 1922.aastal, ühe aasta jooksul, oli kulusid 476.000.000 dollarit. 5.000.000.000 doll. on suurem summa, kui kõik kapitalid kokku 32.000 Ameerika pangas. Ameerika on kulutanud kuni 1923-da aastani oma merejõudude peale iga päev 2.400.000 doll., 100.000 doll. igal tunnil ja minutis 1665 doll.⁴⁰⁾

Vaatame nüüd, mis on sündinud ajavahemikus 1923.-st aastast kuni tänapäevani. Intensiivne militariseerimine sünnib kõikides riikides, nii väikestes, kui ka suurtes. 6-8 aastastest poisikestest alates kuni 50-60 aastaste meesteni on, selle sõna tõsisel mõttes, mobiliseeritud ja ühendatud seltsidesse, mis kannavad kõiksuguseid pühakute, loomade jne. nimesid. Ka naised ei jää ajast maha. Igapäev loeme ajalehtedes, et täna on siin, homme seal organiseeritud nii ja nii palju naiste kompaniisid, bataljone jne. Vahetevahel on ka näha ajalehtedes naiste pilte, kellel

---

40) Friedenswarte 1924, J. Mez: "Vom Rüstungswahndinn in Amerika", lk. 184.

rind täis aumärke, nagu mõnel maadlejal ehk loomade taltsutajal. Isamaa on neid aumärke neile annetanud, et nad õpetavat marssima naisi. Ja nii on terves maailmas; noored kui vanad, naised kui mehed peavad läbi tegema sõjaväelisi treeninguid. Imestama paneb asjaolu, et ka need riigid, kes senini kunagi ei olnud sehtud Euroopa konfliktidega, nagu Rootsi, Norra, Taani, Hollandi ja Soome, ka on sattunud sõja psühhoosi võimusesse. Ja kui küsida: miks nad niipalju raiskavad aega marsimiste peale, - siis teie saate vastuseks: meil on tarvis enesekaitseks hästidistsiplineeritud ja sõjaliselt väljaõpetatud sõjaväge.

Peatume veel Seeliger'i sõjavägedesse puutuvate statistiliste kokkuvõtete juures. Seeliger on neid andmeid koostanud riikide poolt avalikult avaldatud andmete ja sõjaautoriteetide väljenduste põhjal. Saksamaa omab tänapäeval ümarguselt 1.000.000 sõjaväge, sõja puhul ta võib kergesti ja kiiresti kõrgendada seda arvu 8.000.000-ni. See arv on võetud tagasihoidlikult ja selle arvu hulka ei ole arvestatud Saksamaaga ühendatud Austria⁴¹⁾ sõjaväge. Prantsusmaa püüab kõigest jõust sakslastele järgi jõuda, ja ta on järgi jõudnud, sest tal on ka 1.000.000 meest lippude all, kuigi ühes arvatud värvilised sõdurid. Sõja puhul võib ta mobiliseerida 5.000.000 ja sõja esimeste paari kuu jooksul veel 2.000.000 meest. Itaaliale on peale regulaar-sõjaväe 3.000.000 fašistlist sõdurit, milliseid võib otsekohe saata sõjaväljale. Kui Rahvasteliit ähvardas Mussolini't sanktsioonidega Abessiinia sõja puhul, siis ütles Mussolini, et on küllalt lühidast käsust, et lõuendada Itaalia lippude alla 8.000.000 Itaalia poegi. Tema ei liialdanud. Kõige rikkam maa sõdurite poolest on Venemaa. Kui palju tal praegu sõdureid on, on raske öelda, kuid mitte vähem kui Saksamaal ja Prantsusmaal kokku. Vorošilovi sõnade järele saab Venemaa mobiliseerida sõja juhul 30.000.000 meest. Ka see arv ei ole liialdatud. Tekib vaid küsimus, kas Venemaa suudab majanduslikult sarnasel ulatusel mobilisatsiooni läbi viia. Suurriikidest ainult Briti-impeerium ei oma tõsist regulaar-sõjaväge, kuid teda on aidanud ja aita-

41) Et see arv on võetud tagasihoidlikult, tõendab see asjaolu, et 4-das köites "Enquête sur la Production", mis välja antakse rahvusvahelise töömehete poolt, leiame andmed, et Saksamaa olevat maailmasõja ajal mobiliseerinud 13.000.000 isikut. Siia hulka on küll arvestatud ka sõjaväed, mis tegutsesid Aafrikas, kuid ka mitmeid liike reservlasi, kes teenisid kas raudteedel võimuudel kohtudel.

vad ka edaspidi dominioonid ja asumaad. Maailmastõja ajal saatsid dominioonid sõjaväljadele 4.500.000 meest. Nagu kuulda, tahab Inglismaa sisseseada sunduslikku sõjaväeteenistust. Poola võib mobiliseerida enam kui 5.000.000, Tšehhoslovakkia 2.500.000 meest. Ungari, Jugo-Slaavia, Rootsi ja Rumeenia võivad igäiks mobiliseerida 1 kuni 1.500.000 sõdurini. Väiksed riigid, nagu Helveetsia, Portugaalia, Bulgaaria, Kreeka, Soome ja teised, saavad üheskoos relvastuda 3.000.000 inimest. Nii siis Euroopa suudab mobiliseerida kuni 85.000.000 inimest ja kui ta pingutab, võib see arv tõusta kuni 100.000.000-ni. Toodud arvud ja andmed räägivad väga selget keelt, kuid mitte Rahvasteliidu kasuks.

On ju õigus dr.Kaasik'ul, kui ta arvab, et Rahvasteliidu pakti artikkel 8-as tähendab riikide julgeoleku teostamises "suur samm edasi, sest esimest korda ajaloos tunnustavad riigid rahvusvahelises lepingus-paktis - desarmeerimiskohustist ja lubavad sellega asuda teele, mida kõik rahvad üksmeelselt nõuavad"⁴²⁾. Kuid temal on õigus vaid teoreetiliselt, praktiliselt tegelikus elus meie aga näeme just vastupidist. Toodud statistilised andmed räägivad arenemisest vastupidises suunas. Meie ei kaldu tõest kõrvale, kui ütleme, et meie oleme, arvestades inimkonna ajalugu, mitte edasi, vaid tagurpidi läinud. Meie oleme tagasi jõudnud XVII s.perioodisse. Kui XVII sajandil kestis sõda kahe vaenulise rühma vahel 30 aastat, siis praegu, Rahvasteliidu režiimi ajajärgul, kestab alatine sõda ka kahe rühma vahel - võitlevad ju elu ja surma peale fašism enamlu-sega. Kolmas rühm, demokraatlikud riigid, kelle poolt on loodud Rahvasteliit, on hädas oma lapsega. Rahvasteliit hingab veel vaid demokraatlikkude riikide suurte jõupingutuste tagajärjel, kunstlikult hoitakse temal elu sees. Tänu fašistlikele riikidele, on tema põhikiri praktiliselt täies ulatuses paraliseeritud. Puhkavad julgeoleku-, desarmeerimis- ja teised komisjonid kõikide oma all-ja abikomisjonidega. Et ka demokraatlikud riigid ise ei usu oma lapsesse, näitab kas või see asjaolu, et nad ise

---

42) Dr.N.Kaasik, op.cit., lk.97.

püüavad mitte Rahvasteliidu kaudu tema põhikirja alusel luua lepitust ja rahu, vaid regionaalsete lepingute alusel salajaste läbirääkimiste kaudu. Samal ajal aga relvastuvad samad riigid seni nägemata kujul ja ulatuses. Keegi ei mõtle Rahvasteliidu pakti artikkel 8-ma peale.

Nii sagedasti oleme kuulnud ja lugenud, et desarmeerimise küsimus on jooksnud karile selle tõttu, et rahvastele ei olevat kindlustatud julgeolekut. Tähendab, enne tuleb kindlustada julgeolek, siis ainult võiks asuda desarmeerimisele. See arusaamine sunnib meid peatuma Rahvasteliidu pakti artikkel 10-da juures, milles öeldub: "Liidu liikmed kohustuvad austama ja iga välise kallaletungi eest hoidma kõigi liidu liikmete maa-ala puutumast ja maksvat poliitilist iseseisvust. Kallaletungi, kallaletungi ähvarduse või hädaohu korral otsustab nõukogu abinõude üle, mille varal kindlustatakse selle kohustuse täitmine".⁴³⁾ See artikkel loob riikidele julgeoleku.

Tundub, et art.8-da nõudmiste teostamise puhul peaks rahvastele julgeolek olema kindlustatud. Neil oleks ju piiratud miinimumini regulaar-sõjaväe hulk, kuid mis veel olulisem, riikidel ei oleks enam olemas neid hiigla väljaõpetatud tagavara kaadreid, millede tõttu mobilisatsiooni korral iga riik võib praegusel ajal, paari päeva jooksul, suurendada oma sõjavõudu hiiglaarvuden. Desarmeerimise puhul oleks riigid sunnitud kiiresti harjuma tulide rahulikkude lahendusviisidega. Desarmeerimine on түседам ja ainsam abinõu kindlustada julgeolekut. Nii siis põhimõte "ennem desarmeerimine, siis julgeolek" on õigem ja seda on kavastuvaidlematult tõendanud Rahvasteliit ise. Rahvasteliit rajas oma tegevuse vastupidisele põhimõttele "enne julgeolek, siis desarmeerimine", kuna aga Rahvasteliidu töö, mis rajatud oli sellele põhimõttele, tagajärgi ei andnud, siis peaks selge olema, et see põhimõte ei olnud õige.

Kui nüüd pilku heita Rahvasteliidu pakti artikkel 10-le, siis tundub, et hää tahte juures see artikkel oleks pidanud süvendama riikide julgeolekut, kui oleks teostatud artikkel 8-da määrusi. See artikkel oleks pidanud julgustama asuma desarmeerimisele, sest riigid kohustasid ju iseendid selle artikli kaudu

---

43) Prof.A.Piip, op.cit., lk.281.

austama kõigi liiduliikmete maaala puutumast ja maksvat poliitilist iseseisvust ja igasugu välise kallaletungi eest hoidma. Nii et artikkel 10-es on küllaldaseks julgeoleku garantiiks nendele, kes ei julge desarmeerida ja aru ei taha saada, et vaid desarmeerimine loob olukorra, mille juures artikkel 10-nes langeks üldse ära. Selles artiklis ettenähtud kohustused oleksid fikseerimata maksvusele pääsenud. Suurem osa Rahvasteliidu pakti järgnevaid artikleid, näit. 11, 12, 13, iseäranis 15 ja 16-es on ju ka loodud vaid selleks, et kindlustada julgeolekut. Kuid kõigist sellest oli vähe, ja mõned riigid, eesotsas Prantsusmaaga, nõuäsid түsedamaid abinõud nende julgeoleku kindlustamiseks. Nii siis asusid ka Prantsusmaale julgeolekut looma Rahvasteliit kui ka kongressid ja üksikud isikud väljaspool Rahvasteliitu.

Esimeseks sarnaseks katseks oli Genua konverents. See konverents, vaatamata, et ta peäülesanne oli tervendada Euroopa lagunenu majandust, tegeles otseselt kui ka kaudselt julgeoleku küsimusega. Konverentsi töökava 2-ne punkt nõudis, et Euroopas tuleb kindlalaalusel rahu luua. Rahu taheti saavutada kaudselt Euroopa riikide majandusliku koostöö koordineerimisega ja otseselt sellega, et kõik riigid ühiselt kohustuvad mitte alata naaberriikide vastu vaenulist tegevust, ükskõik, mil viisil ja kujul. Sellest konverentsist jäid eemale P.-Ameerika-Ühendriigid, põhjendades oma eemalejäämist konverentsi poliitilise iseloomuga. Osa aga võtsid ka konverentsist riigid, kes ei olnud Rahvasteliidu liikmed - Vene, Saksamaa jt.

Siinkohal tuleks mainida, et julgeoleku küsimus oli ka Ida-Euroopas, just enne Genua konverentsi, päevakorral. 13.märtsil 1922.a. astus Varssavis kokku Balti üldkonverents, kus seati kokku Eesti-Läti-Soome, Poola vahel ühine poliitiline leping, mille sisu pidi julgeolekut kindlustama. Tunnistati rahulepingutes ettenähtud piirid, tülid pidid saama lahendatud sunduslikult vahekohtu teel jne. Eesti nimel kirjutas lepingule alla prof. A. Piip, kuid see leping jäi ratifitseerimata Soome poolt ja sellega üldse maksvusele ei pääsenud.

29.märtsil s.a. tuli analoogiline konverents kokku Riias, puudus Soome, kuid oli esitatud Venemaa. Arutati küsimusi, mis

seotud Genua konverentsiga. Peatati ka desarmeerimise küsimuse juures. Lõpuks konstateeriti poliitiliste ja majanduslikkude sihtide solidaarsust. Nii siis Balti riigid, enne kui saata oma esindajaid Genua, olid leidnud ühise keele, mis pidi aidata kaasa Genua konverentsi kordaminekule.⁴⁴⁾

Genua konverents tuli kokku 10.aprillil 1922.aastal. Esitatud oli 29 riiki. Juba esimesel üldistangul tekkisid ägedad vaielused desarmeerimise küsimuse ümber. Esimesena tõstis selle küsimuse üles venelane Tšitšerin. Ta ütles muuseas järgmist: Kõik katsed tervendada maailmamajandust kindlasti nurjuvad, kui ei suudeta luua rahvaste peres rahu. Et seda sihti saavutada, on ainsam abinõu desarmeerimine. Vene delegatsioon saab konverentsi jooksul esitada ettepanekuid, mis selle küsimuse lahendamist kergendaksid.⁴⁵⁾ Prantslased tõstsid Tšitšerini kõne vastu ägedat protesti, tuues ette, et desarmeerimise küsimus ei seisvat konverentsi töökavas. Nendega ühines Lloyd-George. Selle küsimuse juurde enam tagasi ei tuldud. Konverents kõikides majanduslikkudes küsimustes kokkulepet ei saavutanud. Lahtiseks jäi küsimus Venemaa endiste, tsaari ja ajutise valitsuse aja võlgade kohta. Et seda küsimust siiski lahendada, otsustada koostada komisjon, mis kokku tuleks 26.juuniks 1922.a. Haagis. Julgeoleku küsimuses tehti järgmine otsus. Riigid kohustuvad hoiduma igasugusest kallaletungist teistele riikidele ja loobuma hävitavast propagandast. See kokkulepe pidi jõusse astuma allakirjutamise päeval ja kestma 4 kuud peale majnitud Haagi komisjoni töö lõppu. Konverentsil loodeti, et selle ajutise lepingu rahumõte muutub lähemas tulevikus üldiseks ja alaliseks. See lootus aga ei täitunud, küll aga aitas Genua konverents kaasa, et julgeoleku küsimuse lahendamine muutus aktuaalseks.

Juba samal 1923.a. detsembri kuul oli Venemaa initsiatiivil kokku kutsutud julgeoleku küsimuse lahendamiseks konverents Moskvasse. Osa võtsid konverentsist kõik Venemaa naa-

---

44) Prof.A.Piip, op.cit., lk.62 ja "Материалы Генуэзской конференции", lk.-d 4, 48-53.

45/ Материалы Генуэзской конференции, lk.80.

berrigid, peale Rumeenia. 2-st kuni 12-ni detsembrini murti päid, kuid läbirääkimised nurjusid. Venemaa nõudis sõjaväe arvulist piiramist, kuna teised riigid tahtsid ennem kindlustada julgeolekut.

Sama 1923.a. algusel moodustas Rahvasteliit komisjoni, mis pidi seisukoha võtma lord Cecil'i julgeoleku kindlustamise põhimõtete asjus, kui võrd need põhimõtted saaksid luua aluse desarmeerimisele. Veebruaris s.a. esitas Cecil lõplikult koostatud, 19-ne artiklise, kava "commission temporaire desarmements"ile. Juunikuul tuleb sama komisjon kokku, et Rahvasteliidu 3-da täiskogu ülesandel seda kava kaaluda ja, kui ta peaks olema vastuvõetav, esitada see Rahvasteliidu neljandale täiskogule vastuvõtmiseks. Selles kavas ettenähtud tähtsam rahvaste kohustus oleks, et rahvad tunnistavad agressiiv-sõda rahvusvaheliseks kuriteoks ja et nad pühalikult töötavad sellest kuriteost loobuda⁴⁶⁾. Et kindlaks teha, kes kallaletungija on antud juhul, selleks antakse Rahvasteliidu nõukogule 4-päevaline tähtaeg. Selle aja möödumisel võib süüdlase riigi vastu tarvitusele võtta sõjalised abinõud. Sanksioonide rakendamise puhul on riigid kohustatud sellest osa võtma oma sõjavägede $\frac{1}{4}$ osaga. 4-as Rahvasteliidu täiskogu seda kava vastu ei võtnud, vaid andis komisjoni soovil ta edasi riikidele tutvumiseks. Selle kava ideed andsid tõuke julgeoleku kindlustamise põhimõtete arendamiseks.

Ja meie kuuleme, et samal aastal ja samal kuul, kui Cecil esitas oma kava, esitas ka analoogilise kava senator V. Borah Ameerika senatile. Selles kavas on kaks põhimõtet, mis väärivad tähelepanu. Esiteks, soovitab Borah senatile kuulutada sõda seadusevastaseks ja sellepärast, rahvusvahelise õiguse seisukohalt, tuleb sõda pidada kuriteoks. Teiseks, peaks iga rahvas iseseisvalt deklareerima, et ta põlgab ja loobub massilisest tapmisest⁴⁷⁾. Senator Borah'ile avaldasid inglased sooja poolehoidu. See oli selle kava praktiline tulemus.

1924.a. algul ütles R.-Macdonald järgmist: "Mina olen veendunud, et meil on absoluutselt tarvis kohe luua uut põhi-

46) Die Friedenswarte 1923, lk.389.

47) Ibidem, lk.97.

mõtetel rajanev rahvusvaheline politika, mis oleks kohane terve inimese mõistusele ja rajatud heale usule, et saaks juba kord asuda desarmeerimisele. Kui meil kõikidel oleks julgust asuda energiliselt desarmeerimisele, siis oleks esmakordselt ajaloos loodud rahu ja julgeolek, mis baseeruksid tugevale alusele" 48).

Lähenes 5-es Rahvasteliidu täiskogu kokkutulek. Inglismaa ja Prantsusmaa saatust juhtisid sel ajal mehed, nagu Mac Donald ja Herriot, kes tõeliselt olid huvitatud Rahvasteliidu tööst. Taani peaministriks oli Stauning, kes oli parlamendile esitanud seaduseelnõu, mis taotles Taani sõjaväe täielikku desarmeerimist. Kreekamaa välisminister oli Politis, Tšehhoslovakia - Beneš jne. Need tuntud rahu eest võitlejad mehed ilmusid Genfi. 5-da täiskogu tähtsamateks töökava punktideks olid desarmeerimise- ja julgeoleku küsimused. Mac Donald oma kuulsa kõnega 4.sept. 1924.a. püstitas põhimõtted, mis said fikseeritud nn. Genfi protokollis. Selle sissejuhatuses on öeldud, et kallaletungimise sõ-⁴⁹⁾ da on riikide solidaarsuse rikkumine ja rahvusvaheline kuritegu. Art.10-das on ülesloetud tundemärgid, keda pidada kallaletungijaks. Üldiselt on kallaletungija iga riik, kes liidu põhikirja ehk Genfi protokollis rikkudes, sõda ette võtab. Kui vaenutegevus on juba puhkenud, siis loetakse kallaletungijaks, kes keeldub esitamist tüliküsimust rahulikuks lahendamiseks jne.vt.Genfi protokoll 50). Art.11,12 ja 13 näevad ette sanktsioonide süsteemi, mis peab täiendama Rahvasteliidu pakti art.16-dat. Genfi protokollis siht oli luua julgeolekut, mis võimaldaks asuda desarmeerimisele. Sellepärast kohustab art.17-es nõukogu kokku kutsuma desarmeerimise konverentsi 15-ks juuniks 1925.a. Protokollis 21-ne art.näeb ette, et Genfi kokkulepe astub jõusse vaid siis, kui desarmeerimise konverents on vastu võtnud sõjajõudude vähendamise kava ja kui on kokku seatud akt, et enamuse nõukogus esitatud liigetest ja 10 teist liidu liiget on protokollis ratifitseerinud. 17.juulil 1925.a. avaldas Briti valitsus valge raamatu, kus olid toodud põhjused, miks dominioonid ei saa ühineda protokolliga. Üldiselt tuuakse samad vastuväited esile, milledest Chamberlain rääkis 12.märtsil 1925.a. Rahvasteliidu nõu-

48) Friedens-Warte 1924, lk.180.

49) Prof.A.Piip, op.cit., lk.292.

50) Ibidem.

kogus, et Genfi protokollid põhimõtteid saab ellu viia vaid siis, kui Rahvasteliit muutub universaalseks organisatsiooniks. Kaanada ei olnud nõus sanktsioonide süsteemiga jne. Teisest küljest ei ole tänapäevani desarmeerimise konverents vastu võtnud sõjajõudude vähendamise kava. Nii et Genfi protokoll omab vaid teoreetilise tähtsuse ja jääb huvitavaks ajalooliseks mälestuseks meile järgnevatele põlvedele.

Peale Genfi protokollid arhiivi paigutamist katsetasid riigid julgeolekut kindlustada regionaalsete lepingute kaudu. Selle sihiga olid koos 5.-16.oktoobrini 1925.a. Saksa, Belgia, Briti, Prantsuse, Tšehhoslovakkia ja Poola esindajad Locarno linnas. Seal loodud Locarno pakt koosneb õieti 3-est kokkulepest: 1 - Reinipakt ühes vahekohtulepingutega Prantsuse, Belgia ja Saksamaa vahel. Reinipakti kaudu tunnustatakse Saksa-, Prantsusmaa, Briti, Belgia ja Itaalia poolt olemasolevaid lääne riigipiire. 2 - Vahekohtulepingud Saksamaa, Poola ja Tšehhoslovakkia vahel. 3 - Kokkulepe Saksamaa Rahvasteliitu astumisest. Nn. "Locarno süsteem" seisab selles, et kõik tülid - nii juriidilised kui kapoliitilised - esitatakse alul lepituslikule toimetusele. Kui see tagajärgi ei anna, siis esitatakse poliitilised tülid Rahvasteliidu nõukogule art.15.alusel, juriidilised konfliktid esitatakse vahekohtule või Haagi alalisele kohtule. Locarno lepingu mattis lõplikult Hitler, kui ta okupeeris täies ulatuses Reinimaad.

Peale Locarno pakti loomist oleks võinud loota, et julgeoleku kindlustamine regionaalsete lepingute kaudu võtab hoogu, see arvamine oli ekslik. Toome statistilised andmed. Vahekohtule ja lepituslepinguid sõlmiti: 1920.a. - 1, 1921.a. - 1, 1922.a. - 1, 1923.a. - 3, 1924.a. - 16, 1925.a. - 19, 1926.a. - 26 ja peale Locarno pakti 1927.a. kõigest 12. Eesti sõlmis selle aja sees mainitud lepinguid - 4.⁵¹⁾

Juba 1925.a. pidi kokku tulema desarmeerimise konverents, kuid 1926.a. jõuti vaid niikaugemale, et loodi "desarmeerimiskonverentsi ettevalmistav komisjon". See komisjon tuli kokku 18.mail

---

51) Friedens-Warte 1927, lk.51.

ja ta asendas mitmed varemini teotsenud samasihilised liidu organid. Komisjon oli koostatud esinduslikul alusel; mitte nõukogu ei määranud tema liikmeid, vaid riigid saatsid komisjoni oma täisvolilisi esindajaid. Komisjon lõpuks töötas ki välja desarmeerimiskonventsiooni eelkava ja esitas selle 1932.a. kokkutulnud desarmeerimiskonverentsile. Meil on kõikidel meeles, kuidas selle konverentsi juhataja, inglane Henderson, väsimatult püüdis desarmeerimise küsimust lahendada, kuid kõik tema pingutused jäid tagajärjetaks.

8-da Rahvasteliidu täiskogu poolt tehti nõukogule ülesandeks moodustada julgeoleku komisjon, mis oleks pidanud looma eeldusi desarmeerimise komisjoni viljakamaks töötamiseks. Täiskogu soovi täitmiseks moodustati desarmeerimiskomisjoni poolt 1927.a. erilise vahekohtu- ja julgeoleku komitee. 26.jaanuarist kuni 1-se veebruarini 1928.a. olid Prahas koos selle uue komisjoni määratud liikmed Beneš'i juhatusel, et ettevalmistusi teha 1-seks julgeoleku komitee istanguks. Sel koosolekul pöörati avalikult selg Genfi protokolli põhimõtetele, kuna ei tahetud tunnistada automaatselt maksma hakkavaid sanktsioone. Asuti seisukohale, et tuleb rohkem tähelepanu pöörata pakti art.11-le. Artikkel 11-nes annab nõukogule volituse "võtta käsile kohaseid korraldusi, et mõjuvalt kaitseda rahvaste rahu"⁵²⁾. Jõuti otsusele, et julgeoleku kindlustamiseks tuleb tarvitusele võtta abinõud, mis takistaksid sõja puhkemist tema algidudes. Rahvasteliidu art.16-le, mis senini oli suure au sees, pöörati selg ja kõikidel järgnevatel julgeoleku komitee istanguil keelesid vaieldused artikkel 11-da ümber. Lepitusprotseduur nihutakse esiplaanile. Tahetakse kindlustada alatise rahvusvahelise kohtu positsiooni ja suurt tähelepanu pööratakse vahekohtule. Nii sündib vahekohtu üldakt, mille juures peatume allpool.

Vahepeal on julgeoleku-komitee huvitatud Briand'i ja Kellogi vahelistest läbirääkimistest. Lõpuks selgub, et need kaks välispolitika juhte on otsustanud rahvusvahelises elus sõda hukka mõista ja julgeoleku-komitee, peale pikkade vaielduste,

---

52) Dr.N.Kaasik, op.cit., lk.154.

ühineb nende meeste seisukohtadega. Briand-Kellogi ehk Pariisi paktile kirjutati alla 27.augustil 1927.a. ja Ameerika senat ratifitseeris ta 16.jaan.1929.a. Ratifitseerimisega Jaapani poolt 24.juulil 1929.a. astus Pariisi pakt ülemaailmliselt jõusse. Pea kõik riigid olid väljendanud oma põlgtust vägivallale. Oldi kindlas arvamises, et Pariisi pakt kindlustab julgeoleku suuremal määral, kui kõik endised kokkulepped. Deklareerisid ju riigid pühalikult ja rahvaste nimel, et nad mõistavad hukka sõja tarvitamise rahvusvaheliste konfliktide lahendamiseks ja loobuvad temast kui rahvusliku politika vahendist ja et kõikide tülide lahendust tuleb otsida rahuliste abinõudega ⁵³⁾.

Dr.N.Kaasik arvab:" Pariisi pakt on kahtlemata praeguse rahvusvahelise julgeoleku nurgakiviks. Ta kindlustab seda otseselt sõja lõpliku keelamisega, kuid selle kõrval ei saa eitada ka tema kaudset mõju julgeoleku suurendamisele vahekohtu arendamise kaudu" ⁵⁴⁾ .

Teoreetiliselt on ju õige, et Pariisi pakt kindlustab julgeolekut sõja lõpliku keelamisega. Esimest korda inimkonna ajaloos kirjutasiid riikide esindajad alla sarnasele kokkuleppele. Teoreetiliselt ei saa ka eitada selle pakti mõju julgeoleku suurendamisele vahekohtu arendamise kaudu, loodi ju vahekohtu üldakt. Kuid tegelikult ei ole Jaapan, ega Saksamaa, ega ka Itaalia Pariisi pakti ega ka vahekohtu üldakti arvestanud. Ja ometigi kõik mainitud 3 riiki ühinesid oma "rahvaste" nimel Pariisi paktiga. Ei ole sajandite vältel rahvaste julgeolek olnud nii ebakindlatel alustel kui just Pariisi pakti ajajärgul. Rääkimata väikestest riikidest, kelle olemasolu on täielises rippuvuses meie aja diktaatorite tujudest, auahnusest ja nende omavahelistest poliitilistest kombinatsioonidest.

Pariisi akt, mõistes hukka sõja, tunnustab, et kõik rahvusvahelised lahkarvamised ja tülid lahendatakse ainult rahuliste abinõudega. "Rahuliste abinõude" meetodi kindlama süsteemi loomisele asus julgeoleku komitee. Loodi lepitusekohtu ja vahekohtu kavad. Rahvasteliidu 9.täiskogu 1928.a., rootslase Uuden'i ⁵⁵⁾ ja belglase Kolin'i initsiatiivil , ühendas need kolm kava

53) Dr.N.Kaasik, op.cit., lk.105.

54) Ibidem, lk.106.

55) Friedens-Warte 1929, lk.303.

üheks üldaktiks, acte général'i nime all, soovitades riikidele selle aktiga ühineda. Üldaktiga on Rootsi ühinenud 13.mail, Belgia - 18.mail ja Norra - 19.juunil 1929.a. Nii siis üldakti artikkel 44.põhjal on tema jõusse astunud 16.augustil 1929.a.⁵⁶⁾ Üldakt koosneb 4-jast peatükist. 1-ne peatükk näeb ette kõikide rahvusvaheliste tülide suhtes lepituslist menetlust, kas alalise või erilise lepituskomisjoni kaudu. Tülid, milles pooled konstateerivad vastastiku õigust, alistatakse 2-se peatüki põhjal kohtulikule otsustamisele. 3-as peatükk korraldab poliitiliste iseloomuga tülide lahendamist, kui lepituslik menetlus ei suutnud sobitada pooli, 5-e liikmelise vahekohtu kaudu ja 4-da peatüki põhjal võivad riigid üldaktiga ühineda, kas kogu ulatuses või üksikute osadega. Ka võivad riigid liituda reservatsiooniga, et: 1.- üldakti menetlustele alistatakse ainult tulevikus tekiavad lahkuminekid ja 2.- temale ei allu lahkuminekid küsimustes, mis rahvusvahelise õiguse põhjal tunnistatud kuuluvaks riigi ainulisse kompetentsi. Eesti on selle aktiga ühinenud kogu ulatuses, kuid mainitud reservatsioonidega.⁵⁷⁾

Suurem osa riike ei ühinenud üldaktiga täies ulatuses, vaid peamiselt I, II ja V peatükiga, näit. Rootsi, Norra ja teised riigid. Ühed riigid arvasid, et üldakt ei ole kooskõlas Locarno lepinguga. Teised olid arvamusel, et kui üldakti artikkel 28-da põhjal tuleb lahendada poliitilise iseloomuga lahkuminekid, baseerudes alalise rahvusvahelise kohtu artikkel 38-le, siis jäävad nad enamjagu poliitilisi konflikte lahendamatuks. Näit. kui mõni riik pööraks vahekohtu poole piiride asjus, mis iseloomult poliitiline küsimus, siis tuleks vahekohtul loobuda sarnase küsimuse lahendamisest. On ju piiriküsimused reguleeritud rahvusvahelise positiivse õigusega selle läbi, et nad on kindlaks määratud lepingute kaudu. Teisest küljest aga on piiriküsimused just poliitilise iseloomuga tülküsimused ja vahekohus peaks neid lahendada üldakti artikkel 28-da põhjal. Igatahes riigid kahtlesid artikkel 28-da rakendamise võimaluste juures ja sellepärast jäi ka üldakt poolikuks abinõuks julgeoleku küsimuse lahendamise juures.

56) Friedens-Warte 1929, lk.196.

57) Dr.N.Kaasik, op.cit., lk.129, Friedens-Warte 1929, lk.303.

Pariisi ehk Kellõgg'i pakt on õieti ainsam rahvusvaheline politiline kokkulepe, mis baseerub universaalsel alusel selle sõna tõelises mõttes. Ta on sündinud kahe isiku initsiatiivil väljaspool Rahvasteliitu ja ilma selle abita. Rahvasteliidu pingutused kindlustada julgeolekut universaalsel alusel näit. Genfi protokollil näol, ei ole tagajärgi andnud. Tuleb pidada Ühendriikide välissekretäri Kellogg'i teeneks, et sarnane pakt üldse leidis poolehoidu rahvaste peres. Briand'i kavatsuse järele pidi sõja hukkamõistmise leping sõlmitud saama vaid P.-Ameerika Ühendriikide ja Prantsusmaa vahel, kuid Kellogg'i algatusel ja ta energilise tegevuse läbi leidis see pakt üldist poolehoidu maailma riikide peres. Täie õigusega kannab see pakt Kellogg'i nime. Kuid Kellogg'i paktiga on ühinenud ka riigid, mis ei ole Rahvasteliidu liikmed, nende seas ka P.A. Ühendriigid. Nende riikide suhtes, juhul kui nad kalduksid kõrvale Kellogg'i paktist, ei saa maksma panna Rahvasteliidu põhikirjas ettenähtud abinõusid. Sellepärast tuleb pidada Kellogg'i pakti kõige suuremaks puuduseks, et temaga ei ole loodud ka abinõusid - esiteks, millega saaks kõrvaldada sõjapõhjusi, ja teiseks, millega saaks lahendada rahulikult teel tekkinud rahvusvahelisi tülisid. Tabavalt on öeldud Kellogg'i pakti kohta, et ta on küll mõistnud hukka vägivalda, kuid ei ole loonud rahu seadusi. Et selle pakti tühikut täita, oli loodud, nagu juba mainisime, enam-vähem meetodikindlam süsteem rahvusvaheliste tülide lahendamiseks üldakti näol. Kuna aga kõik riigid ei ühinenud selle aktiga ja, kes ühinesid, ühinesid mitte kogu akti ulatuses - siis oli selge, et ka Kellogg'i pakt jääb vaid suureks teoreetiliseks saavutuseks. Tegelikult aga hakkas iga riik, suur kui väike, ise oma julgeolekut kindlustama, kuid mitte relvade piiramise, vaid intensiivse relvastamise teel.

Rahvasteliidu politiline tähtsus hakkas raugema. Järgnes Itaalia, Jaapani ja Saksamaa loobumine Rahvasteliidu koostööst. Nende kolme riigi lahkumine oli ja jääb Rahvasteliidu kirstu-naelaks. Mitte ainult sellepärast, et Rahvasteliit pidi kaotama 3 liiget suurriikide näol, vaid peasjalikult sellepärast, et mainitud 3 riiki näitasid toorimal kujul, et õigus ja õiglus on

rahvusvahelises elus alles veel lapsekingades. Abessiinia valutamise Itaalia poolt, Hiinamaa osadekaubaline neelamine Jaapani poolt, Austria iseseisvuse hävitamine Hitleri poolt ja nelja suurriigi poolt Hispaania koduõja toetamine ja õhutamine - kõik need asjaolud tunnustavad Rahvasteliidu eelsurma krampidest.

On avaldatud arvamisi, et Venemaa ühinemine Rahvasteliiduga peaks tema prestiiži tõstma. Peab olema liiga suur optimist, et seda saaks uskuda. Venemaa on olnud alati Rahvasteliidu vastane ja on seda ka praegu; tema Rahvasteliit on 3.internatsionaal, ja kui Venemaa nüüd astus Rahvasteliitu, siis olid tal selleks kaaluvad põhjused. Kuni autoritaarse riigikorra tekkimiseni Euroopas oli enamlusel vaid üks vaenlane ja see oli demokraatia. Võitluses demokraatia vastu olid enamlusel kõik abinõud tervitatud. Ta hääletas parlamentides koos monarhistidega, et aga hävitada demokraatlist riigikorda. Kuid enamlaste suureks imestuseks demokraatia hävitamine ei viinud rahvaid sugugi kommunismi rüppe, vaid tekkis riigikord, mis ähvardab hävitada enamluse. Demokraatlik riigikord võimaldab enamlusel ikkagi veel elada, kuid autoritaarne kord hävitab ta juurtega. Oli viimane aeg, et astuda Rahvasteliitu ja toetada demokraatlist riiki. Sarnane kaheotsaga enamlaste politika ei saa kaasa aidata Rahvasteliidu tugevnemisele.

Tuleks veel peatada 2-he rahukava juures, milliseid esitati maailmale, ka väljaspool Rahvasteliitu, peale Saksamaa poolt Locarno lepingu rikkumist ja enne Austria iseseisvuse hävitamist. Samal ajal, kui vastu Rahvasteliidu tahtmist, Itaalia lennukid keerlesid Addis Abbeba kohal, otsustas Hitler okupeerida Rheini-maa demilitariseeritud tsooni, murdes sellega Locarno lepingu ja ühtlasi Pariisi rahulepingu art.43-da. Et rahustada oma naabreid, iseäranis Prantsusmaad, kuulutas Hitler maailmale, et tema soov olevat rahu luua 25 a. peale. See ettepanek oli rohkem taktiline võte, võitlusabinõu, mis pidi nõrgestama vastaste seisukohti. Hitler saavutas sihi, kõik protestihääled lämbusid kiiresti. Nähes Saksamaa "rahukava" suurt edu, langes Prantsuse diplomaatia tasakaalust välja. Prantsuse välisministeeriumis valmis üle öö ka oma 25 a.rahukava, mis oli kokkulapitud Genfi

protokolli osadest, Rahvasteliidu põhikirjade kavade osadest jne. Euroopa olude stabiliseerimiseks nõudis Prantsuse rahukava üheõigusluse, riikide puutumatus ja lepingutest kinnipidamise tunnustamist. Kõik tüliküsimused pidid saama lahendatud ainult erapooletu Haagi rahvusvahelise kohtu kaudu, mille otsuste täideviimiseks peaks Rahvasteliidu käsutuses seisma rahvaste poolt moodustatud sõjaline jõud. Saksa kava aga leidis, et lepingute rikkumise tulevikus hoiaks ära kõigi rahvaste üheõiguslus ja "väärikas" kohtlemine, kuna teisalt lepinguliste tüliküsimuste otsustamiseks tuleks luua uus arbitraaškohus, mille otsused oleksid kohustavad. Selle kohustavuse respektseerimine jääks aga olenevaks ainult riikide endi heast tahtest. Niihästi Saksa kui Prantsuse kavad kõnelevad desarmeerimise ja majanduselu korraldamise tähtsusest, kuid mõlemast selgub, et see võib tõusta päevakorrales alles poliitiliste küsimuste korraldamise järele.

Arusaadav, et mainitud kaks rahukava jäid vaid paberile. Kuid nad iseloomustavad reljeefselt seda ajajärku, milles meie elame. Rahvasteliit, kes tahab vähemalt olla rahvusvahelise õiguse tsentrum, on üldse riikide poolt kõrvale heidetud. Peaks kõikidel selge olema, et rahvusvaheliste tüliküsimuste lahendamine õiguse alusel ei ole veel meie ajal võimalik. Täiel määral on veel maksev lause "kus jõud, seal õigus". Praegusel ajal võib rahvusvaheliste tüliküsimuste lahendamise õiguse alusel juttu olla ainult niipalju, kuipalju tülitsejad ise, jõu tarvitamise poliitika seisukohalt väljamõeldud, tüliküsimuste lahendamist õiguse alusel kasulikumaks peavad, kui lahendamist otsekohese vägivalla abil. Kui õigust mõista, kui teatava jõukeskuse jõupoliitilist korraldust, ja kui arvestada asjaolu, et jõupoliitika määramiseks ja maksmapanemiseks ei ole üle kõikide riikide ulatavat jõukeskust, siis peaks selge olema, et kõik need, kes Rahvasteliitu rahvusvahelises elus nii võimsaks teguriks on pidanud, kes suuteline on riikide ja rahvaste julgeolekut kindlustama ja rahvusvahelisi tüliküsimusi õiguse alusel lahendada, algusest peale eksiteele on sattunud. Seda kinnitab peaaegjalikult Itaalia sõda Abessiinia vastu ja Rheinimaa demilitariseeritud maaala okupeerimine Saksamaa poolt.

Sellest seisukohast lähtudes võib öelda, et Saksamaa kaua ei pakkunud midagi uut, mis rahu ja julgeolekut oleks paremini kindlustanud, kui nad ennem olid kindlustatud. Lepinguid on varem tehtud ja rikutud, iseäranis Saksamaa poolt, ja neid võidakse veel teha ja rikkuda. Igal juhul Saksamaa ettepanekute realiseerimisega ei oleks rahvaste vahel maksuma pandud õigus. Kuigi ka Prantsusmaa kava räägib lepingute pühadusest sellise lootusriikka veendumusega, nagu leiduks maailmas asju, mille pühadus kõikide poolt tunnustust leiab, on selles kavas märgata arusaamise tärkamist, et ükski õigus ei ole õigus, kui puudub jõud selle õiguse realiseerimiseks. Sellepärast avaldatakse Prantsusmaa poolt soovi, Rahvasteliidu käsutada anda jõukoondis, millele rahvaste õigused võiksid tugeneda. Kuid praegune jõupoliitiline tendents seisab just selles, et keegi oma jõudu selleks kasutada ei taha, et teistele kasu tuua. Iseäranis suurriikidel on võimalik oma ümber kõikisuguste kombinatsioonidega niisugust jõuküllust koondada, mis võimaluse annab oma jõudu teiste vastu nii maksuma panna, et selleks tarvis ei ole oma jõudu ohverdada teiste heaks.

Ka mõnele väikeriigile on omane vaade, et nemad oma puutumatus ja õigusi suudavad kaitsta ilma toetuseta kindlale jõutsentrumile. See ilmnes Itaalia vastu tarvitusele võetavate sanktsioonide kaalumisel, kus mõned väikeriigid heaks arvasid ühe või teise surveabinõu tarvitusele võtmise asjus Itaalia vastu eitavale seisukohale asuda, sellepärast, et selle või teise surveabinõu tarvituselevõtmine võiks nende tänapäeva huvitsid riivata. On selge, et kui isegi väikeriigid kaasa ei aita rahvusvahelise jõu loomisele - siis rahvaste julgeolek end laseb veel kaua oodata. Väikeriikide enesekaitse tugevaimaks vahendiks on õigus, ja kui nad oma õiguse maksmapanemiseks jõudu tahavad luua, siis võiks see neile korda minna ainult sel teel, et nad selle jõu loomist Rahvasteliidu juures kõikide abinõudega toetatavad.

Rahvasteliidu juures rahvusvahelise jõukoondise loomist on sagedasti kaalutud, küll Rahvasteliidu ringkondades, küll kõikisugustel konverentsidel, küll ajakirjanduses jne. Juba Rahvasteliidu loomispäevil oli see küsimus arutusel Pariisi rahukonverentsil ja just prantslaste initsiatiivil. Prantslaste Rahvaste-

liidu kavas oli peensusteni väljatöötatud rahvusvaheline sõja-⁵⁸⁾
väe organisatsioon, mis pidi antama Rahvasteliidu käsutusse .
See küsimus tekitas siis suuri vaielusi. Wilson ja Cecil olid
arvamisel, et kui luuakse rahvusvaheline sõjavägi, siis rahvus-
lise militarismi asemele astub rahvusvaheline militarism, mis
rahvaste julgeolekut ei kindlustavat. Kuid prantslane Bourgeois
ei loobunud sellest ideest ennem, kui inglased ja ameeriklased
lubasid prantslastele kindlustada julgeoleku sellega, et luuak-
se Inglise-Ameerika erikokkulepe, mis kohustab neid riike appi
tulema prantlastele, kui Saksamaa peaks neile kallale tungima .⁵⁹⁾
Mitmel korral on seda küsimust prantslaste poolt puudutatud nii
julgeoleku komitees, kui ka desarmeerimise komisjonis, kuid ta
on jäänud lahendamata tänapäevani.

Nagu nägime, on sajandite kestel katsetatud kõikisuguste
abinõudega rahvastele julgeolekut luua. Loodi maailmariike, tasa-
kaalustati jõudusid, käidi koos kongressidel ja konverentsidel,
loodi uurimiskomisjone ja lepituskomiteid, asutati alalisi ja
ajutisi vahekohtuid, sõlmiti lepinguid jne., kuid kõik need abi-
nõud ei suutnud takistada seda kohutavat inimeste tapmist ja
verevalamist, mis aset leidis 1914.-18.a. maailmasõja nime all.
Selles suures sõjas tulid võidule demokraatlike ideaalidega riik-
gid. Vastavalt sellele püstitati paljudes vanades ja uutes riik-
kides demokraatlikud režiimid. Rahvusvahelise politika alal
loodi Rahvasteliit, kui demokraatia väljendus.
Oli sündinud moraalne, poliitiline ja sotsiaalne revolutsioon.
Rahvad said aru, et nad oma saatust ei saa usaldada üksikute
isikute kätte, vaid nad ise peavad oma saatust juhtima ja see
on vaid võimalik demokraatliku riigikorra juures. Demokraatia
areng Euroopas jätkus kuni 1928.aastani, muidugi väljaarvatud
fašismi diktatuur Itaalias. 1928.aastast peale jäi demokraatia
võidukäik seisma ja paistis, nagu läheks Euroopa vastu demo-
kraatia langusele. Tekkisid hulgalised poliitilised parteid ja
voolud, mis seadsid oma eesmärgiks võitluse demokraatia vastu.
Rahvasteliit kuni 1928.-29.aastani, vaatamata sellele, et te-
mal ei õnnestunud täita oma esimest tähtsat poliitilist funktsiooni -

58) W.Wilson, op.cit., III, lk.134.

59) W.Wilson, op.cit. I, lk-d 294, 295.

rahu kindlustada, siiski püüdis vähemalt oma sihti saavutada. Kuni 1929.a. Rahvasteliit püüdis kinni haarata ja kaaluda kõiki ideid, ettepanekuid ja soove, mis vähegi andsid lootust, et rahvad saaksid rahule lähemale. Kuid ka Rahvasteliitu tabas demokraatia saatus, oli ta ju demokraatia sünnitus. 1929.aastast peale hakkab Rahvasteliidu politiline tähtsus langema. Rahvasteliit ei sobi enam Itaaliale, Jaapanile ega ka Saksamaale, kus rahva saatus on diktaatorite käes, kes omavad piiramata võimu ja kes saavad selle võimu juures püsida vaid selle läbi, et nad vägistavad ja rõhuvad teisi rahvaid. See ei ole rahu töö ja ei mahu Rahvasteliidu raamidesse. Rahvasteliit on aga rahu tegur ja ta väljendab mitte üksikute isikute tahet, vaid rahvaste tahet ja rahvad omas tervikus on sõdade vastased. Kuidas saab kooskõlastada neid kahte vastupidist tendentsi? See on võimatu. Kuna aga Rahvasteliit peab olema universaalne organisatsioon, et oma funktsioone täita, siis suurte riikide eemale jäämine paraliseerib tema tegevust ja kui sellel tegevusel oleks ka tagajärgi, siis Rahvasteliidu mitteuniversaalsus hävitaks need tagajärjed. Kui rahvad pööraksid tagasi demokraatliku riigikorra juurde, siis võiks loota, et Rahvasteliit ärkab jälle varjusurmast ellu. Kui Euroopa muutub fašistlikseks, siis ei ole Rahvasteliitu üldse vaja.

Rahvasteliidu pooldajatel, - neid on rohkem kui fašiste, - jääb siiski teadmine, et rahuliku arenemisega lõppev diktatuur on ajaloos haruldane nähtus.

--ooOoo--

KASUTATUD LITERATUUR.

=====

1. "Die Friedenswarte" aastakäigud 1923-1929. Berlin.
2. Erzberger, M. - Der Völkerbund. 1918.a. Berlin.
3. Hasenclever, dr.A. Die Bedeutung der Monroe Doktrin für die amerikanische Politik der Gegenwart. 1928.a. - Halle.
4. Kaasik, dr.N. - Rahvasteliit. 1933.a. Tartu.
5. Lausing, R. - Die Versailler Friedens-Verhandlungen. 1921-Berlin.
6. Piip, prof.A.- Rahvusvahelise õiguse süsteem.1927.a. Tartu.
7. Piip, prof.A.- Rahvusvaheline õigus. 1936.a. Tartu.
8. Rheinhaben, A.- Von Versailles zur Freiheit. 1929.a.
9. Schücking, W.- Das Werk vom Haag. 1926.a.
10. Schücking-Wehberg.- Die Völkerbund-Satzung. 1927.a. Berlin.
11. S.S.S.R.Väliskomissariaat - Materjalõ Genuesskoi konferentsii. 1922.a. Moskva.
12. Wilson, W.- Memoiren und Dokumente 1923, I, II ja III köide. Leipzig.
13. Zorn. - Die internationale Schiedsgerichtbarkeit. 1922. Berlin.

--ooOoo--